

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра дошкільної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.
« ___ » _____ 2021 р.

Реєстраційний № _____
« ___ » _____ 2021 р.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ НАВИЧОК
САМООЦІНКИ ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА
ТЕХНОЛОГІЄЮ Ш. АМОНАШВІЛІ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗДОМ-16
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Подольки Наталії Сергіївни
Керівник: кандидат соціологічних наук, доцент
Коломоєць Т.Г.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ НАВИЧОК САМООЦІНКИ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ	10
1.1. Проблема розвитку самооцінки особистості у психолого-педагогічних дослідженнях.....	10
1.2. Особливості розвитку навичок самооцінки у дітей передшкільного віку.....	21
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК САМООЦІНКИ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	31
2.1. Аналіз державних програм та передового педагогічного досвіду з розвитку навичок самооцінки у дітей передшкільного віку.....	31
2.2. Дослідження практики формування навичок самооцінки у дітей передшкільного віку у КДНЗ №2 (ясла-садок) «Капітошка» відділу освіти і науки Нікопольської міської ради.....	37
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. КОМПЛЕКС ЗАВДАНЬ З РОЗВИТКУ НАВИЧОК САМООЦІНКИ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	49
3.1. Методичні рекомендації з розвитку навичок самооцінки у дітей передшкільного віку за технологією Ш. Амонашвілі.....	49
3.2. Презентація змісту розвивально-виховних завдань з формування навичок самооцінки у дітей передшкільного віку.....	54
Висновки до розділу 3.....	56
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. В сучасних реаліях розвитку особистісно-орієнтованої парадигми освіти в умовах глобалізаційних змін та орієнтації вітчизняної освіти на європейський освітній простір все більшої значимості набувають питання формування у підростаючого покоління суб'єктних якостей особистості, зокрема самооцінки. Багато наукових дискусій точаться сьогодні навколо питання, в якому віці має починати формуватись особистісна самооцінка. При цьому більшість дослідників схиляються до позиції, що ці процеси мають розпочинатися ще у дошкільному віці. Це пояснюється тим, що дошкільний вік є сензитивним до формування цієї складової самосвідомості.

Актуальність дослідження обумовлюється також тим, що формування адекватної самооцінки – це один з найвагоміших чинників розвитку особистості дитини поряд із самодостатністю та саморозвитком. Під впливом з боку оточуючих дорослих (батьків, інших родичів, вихователів тощо) та однолітків у дитини залежно від похвали чи докорів формується або відносно стійка самооцінка, або настає психічна травма. Крім того, формування та зміцнення самооцінки у дитини відбувається у процесі її власної діяльності та наступної самостійної оцінки її результатів.

За твердженням переважної більшості дослідників, самооцінка дитини починає свідомо формуватися на рубежі раннього й дошкільного віку. Це відбувається в процесі розвитку у дитини навичок до конкретних видів діяльності. Вона поступово удосконалюється з кожним наступним роком у напрямку збільшення адекватності і реалістичності. Як показують численні дослідження, формування адекватної самооцінки дитини у дошкільному віці вирішує проблему збалансованості її індивідуальних можливостей, приводячи їх у відповідність прийнятним нормам та розвиває здібності дитини.

Саме дошкільний вік дослідники вважають періодом інтенсивного формування самооцінки дитини, пояснюючи це істотним розширенням кола її

спілкування та включенням у нову суспільно значущу діяльність, яка підлягає оцінці з боку оточуючих. Також вважається, що самооцінка, сформована у дитини у дошкільному віці, відіграє вагомий роль в оволодінні нею навчальною діяльністю уже в шкільні роки, а також у побудові дружніх відносин з однокласниками, в успішній реалізації своїх можливостей і здібностей.

Формування у дитини адекватної самооцінки дозволяє їй виховувати впевненість у собі та своїх можливостях. У свою чергу, неадекватна самооцінка (як завищена, так і занижена), навпаки, перешкоджає цьому процесу. Дитина стає невпевненою, не може розкрити в собі і реалізувати свої можливості та здатності. Це може призводити до негативних психологічних наслідків: до появи внутрішньоособистісних конфліктів, порушень спілкування, що в кінцевому підсумку може призвести до неблагополучного розвитку особистості дитини.

Досить актуальною освітньою тенденцією сьогодні вбачається проблема формування самооцінки особистості з точки зору гуманістичного підходу. У цьому контексті вважається доцільним виховання особистості, яка у своїй поведінці послуговується принципами людяності, моралі, толерантності, оцінюючи себе, своїх можливостей з урахуванням загальноприйнятої у суспільстві системи цінностей. Багато в чому зрозуміти гуманістичні принципи формування самооцінки у дитини допомагає навчально-виховна технологія Ш. Амонашвілі.

З урахуванням вищенаведеного проблематика формування самооцінки дітей передшкільного віку сьогодні стає однією з пріоритетних у вітчизняній психолого-педагогічній науці.

Проблема самооцінки особистості на сьогодні є однією з найбільш досліджуваних у психолого-педагогічній теорії. При цьому питання формування самооцінки дошкільників з кожним роком набувають все більшої популярності серед фахівців.

Самооцінка, як свідчать дослідження цілої низки фахівців (Б. Ананьєв, Р. Бернс [8], І. Бех [10], М. Боришевський [13], Л. Бороздіна [14],

Л. Виготський, Н. Видолоб [15], В. Джеймс [64], Є. Дядюкіна [20], Я. Євсейчик [25], А. Захарова [21], Ю. Козерук [25], І. Кон [28], О. Кононко [30], Г. Костюк [31], К. Левін, А. Леонт'єв [33], А. Маслоу [34], М. Пастухова [39], К. Роджерс [48], С. Рубінштейн [49], Є. Сарапулова [50], О. Спіркін, В. Столін, Е. Фромм [59], І. Чеснокова [61] та ін.), є складним, багатоаспектним феноменом, що широко представлений у філософських, психологічних соціологічних та педагогічних дослідженнях.

Для більш ґрунтовного осмислення вікових особливостей самооцінки дітей передшкільного віку необхідно з'ясувати методологічне підґрунтя зазначеної проблеми. На сьогодні ціла низка досліджень присвячена аналізу та особливостям формування самооцінки у дітей передшкільного віку. У даному науково-дослідному психологічному напрямі працюють О. Александрова, Н. Білоусова, В. Годонюк [18], М. Заміщак, О. Кононко [30], Л. Король, О. Кривоногова, Р. Кулаков, Н. Левус, С. Максименко, І. Меліхова, Н. Непомнящая [36], К. Нечипоренко, О. Олійник [38], Д. Отич, С. Пащенко, М. Пирлик, Т. Поніманська [42], О. Сідоров, А. Сільвестру [51], А. Сіренко [52], Г. Стаднік [54], Р. Стеркіна [55], О. Столярчук, Л. Уманець [57; 56], О. Хижняк, П. Чамата [60] та інші.

Таким чином, представлені теоретичні аспекти проблеми самооцінки стали теоретико-методологічним підґрунтям нашого дослідження. Не дивлячись на багатоаспектність дослідження питань самооцінки в педагогіці та психології, вважаємо за доцільне продовжити науковий пошук у напрямі дослідження можливостей розвитку самооцінки дітей передшкільного віку з використанням технології Ш. Амонашвілі.

Метою дослідження визначено формування уявлення про можливості розвитку навичок самооцінки у дітей передшкільного віку та формування відповідного діагностичного інструментарію з використанням технології Ш. Амонашвілі.

Зазначена мета зумовила вирішення таких завдань дослідження:

- вивчити поняття самооцінки у психолого-педагогічних

дослідженнях;

- охарактеризувати особливості формування самооцінки у дітей передшкільного віку;
- здійснити аналіз державних програм та передового педагогічного досвіду з формування адекватної самооцінки у дітей передшкільного віку;
- провести дослідження практики формування самооцінки у дітей передшкільного віку базового ЗДО;
- розробити методичні рекомендації з покращення самооцінки у дітей передшкільного віку з використанням технології Ш. Амонашвіл та презентувати відповідні діагностичні завдання.

Об'єкт дослідження – формування адекватної самооцінки у дітей передшкільного віку.

Предмет дослідження – діагностичні засоби формування адекватної самооцінки у дітей передшкільного віку.

У процесі дослідження для розв'язання поставлених завдань використано комплекс **методів**:

загально-теоретичні – аналіз, синтез, систематизацію, узагальнення, порівняння, класифікацію матеріалів фахової літератури з окресленої проблематики;

емпіричні – методика «Дембо-Рубінштейна» у модифікації П. Яньшина та «Який я?» Н. Прокіної; методика «Який Я?», бесіда, спостереження за діяльністю дітей, опитування дітей;

методи математичної статистики – для обробки результатів дослідження.

Практичне значення одержаних результатів: результати дослідження можуть бути використані студентами протягом проходження педагогічної практики в закладах дошкільної освіти під час проведення виховних занять з формування адекватної самооцінки у дітей передшкільного віку.

Експериментальна база дослідження: КДНЗ №2 (ясла-садок) «Капітошка» відділу освіти і науки Нікопольської міської ради, старша група;

всього було залучено до участі в експерименті 15 дошкільників.

Апробація результатів роботи: основні положення експериментальної роботи висвітлювалися на Міжнародній науково-практичній конференції «THEORY, PRACTICE AND SCIENCE» (м. Токіо, Японія, 27-30 квітня 2021 р.).

Публікації: матеріали роботи опубліковані у збірнику матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «THEORY, PRACTICE AND SCIENCE» в м. Токіо (Японія).

Структура роботи: вступ, три розділи, висновки з розділів, загальні висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг роботи – 68 с.

РОЗДІЛ 1

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ НАВИЧОК САМООЦІНКИ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Проблема розвитку самооцінки особистості у психолого-педагогічних дослідженнях

З метою дотримання формату сучасної особистісно-орієнтованої освітньої парадигми все більшої уваги набувають питання формування у підростаючого покоління суб'єктивних особистісних якостей, зокрема, зокрема адекватної самооцінки. Якщо вдатися до вивчення передового психолого-педагогічного досвіду з питань самооцінки особистості, то можна побачити, що категорія «самооцінка» має на сьогодні досить багато визначень і кожне з них трактує її дещо по-своєму.

На сьогоднішній в наукових колах існують різні підходи до визначення поняття «самооцінка». Тому для більшого розуміння даної категорії спробуємо розглянути різні підходи до її визначення, які накопичено на сьогодні провідним науковим психолого-педагогічним досвідом.

З наукових досліджень різних фахівців відомо, що першим в науковий обіг поняття «самооцінка» ввів Уільям Джеймс, для якого це був «образ самого себе» у структурі особистості. За твердженням цього науковця, структура особистості складається з трьох частин [20]:

- 1) складові елементи, що обумовлюють її формування;
- 2) відчуття та емоції відносно цих елементів (безпосередньо самооцінка);
- 3) вчинки, що обумовлені цими елементами особистості.

А. Слободянюк та О. Гречановська визначають самооцінку у контексті освітньої парадигми як метод покращення якості навчально-пізнавальної діяльності та контролю, в результаті якого формується критичне ставлення особистості до своїх можливостей та об'єктивне оцінювання нею досягнутих

успіхів [53].

Як вказує Є. Дядюкіна, з посиланням на низку відомих дослідників (У. Джеймс [64], К. Роджерс [48], І. Кон [28], А. Петровський, Г. Ліпкіна та ін.), самооцінку слід розглядати як «оцінку особистістю самої себе, своїх здібностей, якостей і місця серед людей» [20]. У дослідженнях наведених авторів увага зосереджена в основному на трактуванні самооцінки з позиції самосвідомості.

За твердженням С. Гончаренка, самооцінка – це судження особистості «про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком» [19, с. 296]. Іншими словами, це вияв оцінного ставлення особистості до самої себе. Самооцінка, з цієї позиції, виступає результатом розумових операцій – аналізу порівняння, синтезу – людини про себе.

Досить часто самооцінка розглядається науковцями у поєднанні з самоконтролем як єдине ціле, особливо коли йдеться про процес навчання особистості чому-небудь, про питання формування життєвого досвіду тощо. З цієї позиції М. Фіцула характеризує самооцінку як метод підвищення навчально-пізнавальної діяльності особистості та контролю за нею. Також вказаний дослідник відзначає, що самооцінка проявляється в критичному ставленні людини до своїх власних здібностей та можливостей і в тому, що людина може об'єктивно оцінити досягнуті нею позитивні результати [58, с. 154].

Самооцінка, на думку М. Боришевського, також виступає елементом самосвідомості. Вказаний дослідник визначає її як емоційно насичену оцінку людиною самої себе з точки зору власних здібностей, вчинків, поведінки та етичних якостей [13].

Ю. Козерук та Я. Євсейчик підходять до визначення самооцінки з точки зору взаємин людини з її оточенням, що засновується на критичності своїх вчинків, на вимогливості до самої себе, на визначенні співвідношення успіхів і невдач. З огляду на такий підхід, самооцінка впливає на розвиток особистості

та якість її життєдіяльності [25, с. 163].

М. Пастухова у своїх дослідженнях пов'язує самооцінку з потребою в самоствердженні, називаючи її однією з ключових потреб особистості. З її точки зору, самооцінка також визначається як співвідношення її фактичних досягнень до запланованих завдань (так званого рівня домагань), що робить визначення даного автора схожим на визначення Ю. Козерук та Я. Євсейчик. Тобто у процесі самооцінки відбувається переосмислення того, які цілі людина перед собою ставить, на що вона претендує та чи зможе вона цього домогтися [39, с. 461].

Дослідження також показує, що науковці досить часто розглядають самооцінку крізь призму більш змістовної концепції – теорії особистості «Я-концепція». Остання визначається дослідниками як сукупність різних уявлень людини про себе, поєднана з її оцінкою цих уявлень. З цього приводу Р. Бернс поєднує описову складову «Я-концепції» зі своєрідним «образом Я» (так званою «картиною Я»), а остання пов'язана із самооцінкою, як ставленням особистості до себе самої (прийняттям себе) [8, с. 42].

Класиками психолого-педагогічної науки, зокрема, О. Леонтьєвим, самооцінка трактується з урахуванням двоїстого підходу: з одного боку – як здатність формувати у людини потребу відповідати рівню власних особистісних оцінок, а з іншого – здатність відповідати рівню вимог оточуючих до цієї людини [33, с. 117].

С. Рубінштейн трактує самооцінку також зі схожої позиції з О. Леонтьєвим як складне явище, що будується під впливом оцінок особистості іншими та оцінюванні самою цією особистістю інших. В основі такої самооцінки вказаний дослідник покладає прийняті особистістю цінності, які на внутрішньо-особистісному рівні визначають механізм саморегуляції її поведінки [49].

Ключову роль у формуванні та розвитку особистості відводить самооцінці дослідниця А. Захарова. Вона визначає її як центральне утворення особистості, що носить системний характер, через яке відбувається

становлення її індивідуальності. З її точки зору, самооцінка також є складовим компонентом самосвідомості [21].

І. Чеснокова трактує самооцінку з точки зору поведінкового підходу як результат взаємодії емоційно-ціннісного самоставлення людини та її сфери самопізнання. Людина сама регулює свою поведінку. У самооцінці відбивається рівень знання людиною себе і ставлення до себе. Це, в свою чергу, є необхідною внутрішньою психологічною умовою тотожності та константності особистості [61, с. 144].

Досить стисло, але чітко трактує самооцінку Л. Бороздіна – як наявність критичної позиції індивіда по відношенню до того, чим він є насправді [14, с. 99-101].

Самооцінка, з точки зору Н. Видолоб, виступає потребою в самореалізації, самоствердженні, ідентифікації людини у соціумі. Саме за допомогою самооцінки людина може зрозуміти своє місце і призначення у межах суспільства. Самооцінка заснована на думках, переконаннях та оцінці людиною інших [16].

Отже, з наведених вище позицій науковців на трактування сутності самооцінки особистості можна зробити висновок, що більшість визначень засновані на тому, що особистість оцінює свої вчинки, свою поведінку, а також співвідносить їх з вчинками і поведінкою інших.

Також можна зробити висновок, що самооцінка у значній мірі формується на основі впливу на особистість іззовні (зовнішніх оцінок). Саме цей зовнішній вплив обумовлює характер поведінки та соціальної активності особистості. Виходить, що самооцінка формує у індивіда його соціальні та особистісні ролі, зумовлені статусами й ранговими позиціями.

Дійсно, задача самооцінки – адекватно оцінити себе під впливом зовнішніх оцінок. Проте досить часто трапляються випадки, коли людина не може адекватно оцінити себе та свої можливості. При цьому відмітним є те, що у різних ситуаціях одна і та ж людина залежно від оточення, від об'єктивності сприйняття цього оточення, від повноти володіння інформацією

проявляє себе по-різному. Так виникає завищена чи занижена самооцінка, які виходять за межі адекватної. Саме неадекватна самооцінка (як занижена, так і завищена) проявляє у людини необ'єктивне ставлення до себе: або ідеалізований, або недооцінений образ власної особистості, нерациональне використання своїх можливостей, неадекватне сприйняття оточуючої дійсності.

Дослідниками також неодноразово відмічається, що обидва варіанти неадекватної самооцінки (завищена та занижена) призводять до негативних психологічних наслідків, а саме: до порушення процесу саморегуляції; до викривлення самоконтролю; до підвищення рівня конфліктності при взаємодії з іншими. Наприклад, при завищеній самооцінці конфлікти з оточуючими виникають у зв'язку із зверхнім, зневажливим ставленням до інших, нетерпимістю до їх думок та переконань, через часті прояви зарозумілості по відношенню до інших; при заниженій – через надмірну вимогливість до себе, що викликана критичністю інших, зосередження на власних помилках і недоліках. Отже, формування адекватної самооцінки в значній мірі залежить, з одного боку, від оцінок інших людей, а з іншого – від власних реальних успіхів, досягнень у процесі життєдіяльності по відношенню до тих вимог, які людина до себе пред'являє [16].

Зачне місце у формуванні теорії самооцінки належить гуманістичним концепціям, які беруть витоки із західної психолого-педагогічної науки.

Як уже зазначалося, термін «самооцінка», «образ самого себе» ввів у науковий обіг В. Джеймс. У своїй праці «Психологія» він обґрунтував власну теорію особистості [64]. Його вчення були підхоплені і розвинені такими його послідовниками, як А. Адлер, К. Роджерс [48], Е. Фромм [59], Е. Еріксон та ін.

В. Джеймс поділяв самооцінку на два види: самовдоволення і невдоволення собою. Дослідник виводить також таке поняття як «самолюбство», яке прямо не належить до різновиду самооцінки, але відноситься до різновиду вчинків, пов'язаних з почуттями та відчуттями. Завищену самооцінку дослідник визначає синонімами «гордість»,

«самовдоволення», «самохвальство», «зарозумілість», «марнославство»; занижену – «скромність», «невпевненість», «сором», «плазування», «збентеження», «приниження», «каяття», «усвідомлення власної ганьби», «відчай» і т.п.

В. Джеймс також наголошував, що самооцінка особистості у її адекватній формі буде формуватися більш ефективно, якщо вона буде сповнена почуттям задоволення. У кожної людини є відносно постійна середня межа самопочуття, яка абсолютно не залежить від її об'єктивних умов стану задоволення чи незадоволення. Тому, якщо особистість потрапляє у несприятливі умови існування, вона починає перебувати у непорушному стані самовдоволення. І навпаки, людина своїми добрими вчинками заслужила загальну повагу і успіх оточуючих, проте відчуває недовіру до своїх власних сил.

Досить багато уваги приділив питанням самооцінки також американський психолог та економіст, один з основоположників гуманістичної концепції особистості – А. Маслоу. Він трактував самооцінку з позиції реалізації ієрархії потреб (відомої в наукових колах як «піраміда Маслоу»), на вершині якої знаходиться самоактуалізація як вища із можливих потреб особистості. Самоактуалізацію та самовираження дослідник називав головними характеристиками особистості. Основними рівнями піраміди потреб особистості від нижчих до вищих А. Маслоу виокремив:

- 1) фізіологічні потреби;
- 2) потреби у безпеці та захисті;
- 3) потреби у приналежності та любові;
- 4) потреби в самоповазі;
- 5) потреби в самоактуалізації, або потреби особистісного самовдосконалення [34].

На думку А. Маслоу, існує 8 шляхів самоактуалізації особистості (табл. 1.1) [34].

Таблиця 1.1.

Характеристика шляхів самоактуалізації особистості за А. Маслоу [34]

Шляхи самоактуалізації особистості	Характеристика
1. Реалізація свого особистісного «Я»	Самоактуалізація означає повне, живе і безкорисливе переживання з повним зосередженням і зануренням
2. Самоактуалізація передбачає вибір із можливих варіантів варіанту, спрямованого на зростання	Особистість завжди перебуває у процесі (стані) вибору. Наприклад, рухатися вперед чи відступити, сказати правду чи збрехати, настояти на своєму чи поступитися та ін. І кожен вибір приносить нам позитивні або негативні результати – радість або розчарування, перемоги або невдачі.
3. Більшість людей у самооцінці прислухаються не до свого внутрішнього голосу, а до голосу авторитету (батьків, керівника, влади і т.п.)	Людина – не «tabularasa» і не піддатливий віск. Вона володіє певним інтелектуальним мінімумом, який зумовлює можливість розкриття «Я». Проте зовнішній вплив на самооцінку людини дійсно великий.
4. Наявність почуття самовідповідальності	Самовідповідальність – величезний крок до самоактуалізації особистості.
5. Прислуховування до власного «Я»	Людина не може зробити вдалий життєвий вибір, якщо не буде прислухатися до себе, до свого власного «Я». Вона має промовляти: «Мені це подобається» або «Мені це не подобається», і не робити того, що не подобається. Вибір має бути чесним, незалежним від думок інших.
6. Бажання робити те, що людина може добре зробити.	Людина завжди хоче бути настільки хорошою, наскільки вона може нею бути. Самоактуалізація – це робота над собою задля того, щоб зробити добре те, що людина хоче зробити. Наприклад, стати другосортним лікарем – не дуже вдалий шлях до самоактуалізації, а стати кращим лікарем – так.
7. Відчуття вищих переживань.	У результаті таких відчуттів формується задоволення від себе, від можливості проходження вірного шляху у напряму досягнення поставлених цілей.
8. Знаходження самого себе.	Усвідомлення свого місця у світі, свого призначення, свого «Я».

Отже, шляхи до самоактуалізації особистості за А. Маслоу досить різноманітні, але всі вони ведуть до зміцнення свого «Я» та самоствердження у результаті самооцінки.

Дослідження самооцінки через структуру власного «Я» здійснював також К. Роджерс. Він зробив припущення, що внутрішня сутність людини виражається саме через самооцінку, яка є відображенням істинної суті особистості, її «Я». Дослідник наголошував, що самооцінка особистості

скеровує напрям її активності, починаючи ще з періоду дитинства, допомагає здійснювати вибір кола спілкування, майбутньої професії і т.п. А наприкінці шкільного віку відбувається усвідомлення себе, своїх «хочу» і «можу». Якщо поведінка особистості продиктована її реальною самооцінкою, вона виражає справжню суть цієї особистості і приносить задоволення та зовнішній успіх [48].

Досить корисними для вивчення феномену самооцінки вважаються погляди Е. Фромма, який наголошує на тому, що «людина – єдина істота, для якого власне існування є проблемою, яку вона повинна вирішити і якої вона не може уникнути. Вона не може повернутися до людського стану гармонії з природою, вона повинна розвивати свій розум доки не стане господарем природи і господарем самої себе» [59].

Е. Фромм відмічає, що людині притаманний розум, який мотивує її до розвитку у оточуючому природному середовищі, допомагає творити свій власний і належний саме їй світ, у якому людина прагне почувати себе гармонійно. У процесі пізнання цього оточуючого світу для людини відкриваються нові перспективи розвитку. [59, с. 54].

За твердженням Е. Фромма, людина самотня і водночас пов'язана з іншими людьми. Її самотність проявляється в тому, що вона певною мірою усвідомлює свою унікальність. Проте людина не може жити відособленою від інших. Тому вона по-справжньому щаслива тільки тоді, коли залежна від солідарності з ближніми, пов'язана з минулими і наступними поколіннями. Цікавим є також позиція Е. Фромма про те, що існування людини у світі супроводжується екзистенційними протиріччями. З одного боку, вона може підкоритися пануючим ідеологіям, нормам та цінностям, а з іншого – навпаки, занурюючись у себе, свої справи чи задоволення. Може розчинити своє «Я» у зовнішньому світі, відчувати себе частиною єдиного цілого, а може потрапити у стан тотального відчаю і самотності. В будь-якому випадку людина має взяти на себе відповідальність за саму себе і визнати, що тільки власними зусиллями вона може надати сенс своєму життю.

Ще один представник гуманістичного напрямку А. Елліс у своїй роботі «Гуманістична психотерапія. Раціонально-емоційний підхід» зазначає, що «оцінка людиною себе щодо буття або існування є логічним вирішенням проблеми самоцінності». «Якщо людині необхідно оцінити себе, свою значимість, то краще їй виходити з такої надійної норми, як її життя чи існування. Тоді вона може відповідно до цієї норми цілком виправдано вирішити: «Я хороша не тому, що я дуже успішно роблю щось, і не тому, що деякі люди хвалять мене, а просто тому, що я живу, що я існую» [62, с. 26].

На думку вказаного науковця, що при відсутності будь-якої самооцінки або вимірювання сили «Его» людина не переймається питаннями: «Хто я?», «Яка моя ідентичність?», «У чому я цінна?», вона швидше запитає: «Які мої характерні риси?», «Від яких учинків я отримую задоволення?», «Як я можу поліпшити свої деякі риси?». Тобто людина має визначити себе позитивно по відношенню до свого існування і життя. Потрібно навчитися мислити за формулою: я живу, і я хороший, тому, що я живу. [62, с. 32].

А. Елліс розробив так звану раціонально-емоційну терапію. Така терапія виокремлює два підходи до самооцінки: «грубий» і «тонкий». Грубий підхід полягає в тому, що людину примушують повірити в те, що він – хороший і значущий як особистість, а не тому, що він насправді вміє добре щось робити. Тонкий підхід передбачає усвідомлення людиною того, що у неї немає потреби оцінювати себе і свою значимість. Треба просто жити та отримувати задоволення, адже це краще, ніж померти чи хворіти, відчувати біль і муки. «Людина отримає більше радості у житті, якщо буде оцінювати виключно свої риси і вчинки, а не турбуватися щодо оцінки свого так званого «Я». Якщо людина перестане оцінювати себе та інших за загальними шаблонами, у неї проявиться філософське вирішення проблеми особистісної цінності. Тоді вона зможе по-справжньому прийняти себе. Вона не буде оцінювати себе як хорошу чи погану людину. Вона прийме себе як особистість, яка має одночасно вдалі та невдалі риси. Тоді відбувається прийняття людиною своєї людської сутності, а відтак, вона перестає вимагати досконалості від інших [62].

Відповідно, у представників гуманістичної психології самооцінка розглядається відносно буття і існування природного, духовного, соціального, що виступає логічним вирішенням проблеми особистісної самоцінності.

Таким чином, самооцінка, як психологічний феномен, є складним особистісним утворенням, що належить до ключових властивостей індивіда. У самооцінці, крім внутрішніх оцінок самого себе знаходить відображення вся та інформація, яку людина дізнається про себе від оточуючих.

А. Захарова також пропонує поділяти самооцінку на актуальну і потенційну. Актуальна самооцінка – це те, що вже досягнуто особистістю на даний момент часу, а потенційна – це те, на що здатна конкретна особа в перспективі. Також самооцінка може бути високою і низькою, розрізнятися за ступенем стійкості, самостійності, критичності [21].

Нами вже було зазначено вище, що самооцінку науковці поділяють на два основні види – адекватну та неадекватну. Неадекватна, у свою чергу поділяється на завищену та занижену. І. Кон також поділяє самооцінку на адекватну, коли людина може оцінювати себе адекватно, і неадекватну (завищувати або занижувати свої результати і досягнення) [28].

Загалом же, адекватна самооцінка – це така, яка дозволяє особистості раціонально співставляти свої сили із завданнями різної складності та вимогами до них. При оптимальній (адекватній) самооцінці відбувається адекватне співвіднесення людиною своїх можливостей і здібностей. Вона досить критично відноситься до себе, намагається більш реально оцінювати свої позитивні та негативні результати діяльності, уміє ставити перед собою цілі, які можливо досягнути. До оптимальної самооцінки відносять «високий рівень» самооцінки і «вище за середнього рівня» (це тоді, коли людина дійсно поважає себе, цінує і задоволена своїми успіхами [15].

Своєю чергою, неадекватна (завищена або занижена) самооцінка – це така, яка спотворює внутрішній світ людини, її мотиваційну і емоційно-вольову сфери і тим самим перешкоджає гармонійному розвитку. Вона ускладнює життя як самої людини, так і тих, хто в різних ситуаціях

комунікують з людиною в різних умовах – виробничих, побутових та ін. [28].

Дослідження численних праць науковців показують, що якщо у людини самооцінка занижена, вона починає проявляти підвищені вимоги до себе. У неї з'являється постійний страх негативної думки про себе, підвищена психологічна травмованість (ранимість). У таких людей поступово починають скорочуватися комунікації з оточуючими людьми.

Також низька самооцінка, на думку багатьох дослідників, руйнує в людини надії на добре ставлення до неї. Якщо у такої людини отримуються добрі життєві результати та з'являються реальні досягнення, її починають позитивно оцінювати сторонні, то вона сприймає це як тимчасову й випадкову ситуацію. Недооцінка власних можливостей призводить до зниження соціальної активності та ініціативності особистості. Людина замикається в собі, стає асоціальною.

Висока самооцінка також є небажаним проявом особистості, оскільки виявляється в тому, що людина у своїй поведінці керується суто своїми принципами, незалежно від думки навколишніх, що також є неприпустимим для поведінки адекватної людини.

Окремі дослідники [26; 24 та ін.] відзначають, між іншим, що адекватна або не занадто висока самооцінка людини може позитивно впливати на її самопочуття, оскільки породжує стійкість до критики. Думки оточуючих для такої людини не мають для неї принципового значення, оскільки вона сама знає собі ціну. Тому критика інших сприймається спокійно та не викликає у людини бурхливої захисної реакції як при неадекватній самооцінці. Науковці також вказують, що завищена самооцінка робить неможливою душевну рівновагу. Людина самовпевнено береться за справи, виконання яких перевищує її можливості. Досить часто такі люди стають в житті нещасливими, оскільки у них ще на етапі дитинства формується перебільшене уявлення про власну значущість.

Отже, проведене дослідження показало, що більшість дослідників єдині в тому, що самооцінка особистості носить комплексний багатоплановий

характер, є складним психологічним процесом, що перебуває в стані постійного розвитку та удосконалення, починаючи з дитинства.. Процес формування адекватної самооцінки відбувається шляхом усвідомлення своїх можливостей, досягнень і емоційних реакцій, переживань, тобто, на основі самоствавлення людини до себе. Як занижена, так і завищена види самооцінки є відхиленням від норми (адекватної самооцінки) та негативно впливають на загальне психічне становище особистості.

1.2. Особливості розвитку навичок самооцінки у дітей передшкільного віку

Дослідження наукових праць з питань особливостей формування самооцінки у дитячому, зокрема, дошкільному, віці показало, що цей вік вважається дійсно сприятливим для формування самооцінки дитини, виступаючи при цьому також важливою передумовою зародження її адекватності. Зокрема, за твердженням Л. Уманець, яка досліджувала пізнання дитиною себе через самооцінку у грі, самооцінка характеризується як єдність раціонального й емоційного компонентів. При цьому раціональний компонент містить у собі знання особистості про властиві їй особливості поведінки за результатами самооцінки, а емоційний – ставлення до них [57].

Для цілей нашого дослідження корисним вважаємо лінію розвитку раціонального компоненту самооцінки, виокремлену Л. Уманець. Адже до кінця дошкільного віку, на її думку, розвиток саме раціонального компоненту формує власну стійку самооцінку, яка проявляється в тому, що дитина усвідомлює свої практичні уміння, вчинки, моральні ознаки, співставляючи їх з вимогами дорослих [57].

Проведене нами узагальнення теоретичних наукових доробків продемонструвало однакостайність у поглядах фахівців на структуру самооцінки, зокрема на те, що у дошкільному віці в частині формування самооцінки найважливішим досягненням є відокремлення загальної її частини

від конкретної.

Підтвердженням цьому є позиція Г. Стадник, що самооцінка розвивається у напрямку від конкретної до загальної. При цьому саме конкретна самооцінка є найбільш адекватною та реалістичною. А чим більша міра узагальненості самооцінки, тим менша її реалістичність [54].

Сучасний вітчизняний педагог-дослідниця Є. Сарапулова називає адекватну самооцінку передумовою становлення активної життєвої позиції. При цьому на думку дослідниці, адекватна самооцінка у різних людей має вагомі відмінності. Це пояснюється тим, що одні люди, коли починають адекватно оцінювати себе в цілому та свої вчинки зокрема, спочатку звертають увагу на позитивне, а потім на негативне. А інші – навпаки – спочатку на негативне, а потім вже на позитивне. Тому дослідниця розділяє адекватну самооцінку на два підвиди: «адекватна, наближена до заниженої та адекватна, наближена до завищеної» [50].

І. Бех у розрізі своєї концепції особистісно-зорієнтованого виховання дошкільників важливими складниками процесу виховання вважає розвиток рефлексії, тобто научіння дитини умінню «подивитися на себе, як на іншого...» [10]. Він також наголошував на важливості формування у неї адекватної самооцінки, уміння «критично оцінити реальну себе та свої реальні дії у порівнянні з ідеалом» [9].

Багатьма іншими дослідниками також відмічається, що стійка конкретна самооцінка у дошкільника з ознаками позитивізму обумовлює типову його схильність до підвищення уявлень про свої можливості.

У той же час О. Кононко у своїх дослідженнях звертає увагу на те, що завищена самооцінка має негативний вплив на розвиток особистості дошкільника, оскільки вона у дорослому житті «стане перешкодою у життєвому самовизначенні» [30].

Проте більшість дослідників єдині в позиції, що якщо вибрати між завищеною та заниженою самооцінкою дитини у дошкільному віці, то більш негативний вплив у процесі дорослішання робить все ж таки занижена

самооцінка, а також адекватна, сильно наближена до заниженої. Вони вважають, що це гальмує та пригнічує активність дитини, призводить до появи невпевненості у собі, невміння ставити перед собою складні цілі та досягати їх.

Вивчаючи питання формування самооцінки, дослідники стверджують, що вона починає своє формування на рубежі раннього та дошкільного віку, що відбувається у процесі набуття навичок конкретних видів діяльності. Вона поступово удосконалюється з віком у напрямку зростання адекватності та реалістичності.

Як стверджує О. Олійник, самооцінка дитини є результатом двох основних психологічних утворень: загального і конкретного. При цьому загальна самооцінка виникає у дитини під час взаємодії з дорослими, а конкретна – в процесі розвитку конкретних видів діяльності [38].

Досліджуючи погляди на формування дитячої самооцінки Г. Костюка, знаходимо, що в онтогенезі розвиток психіки дитини пов'язаний з організацією конкретних форм діяльності. Для кожної вікової категорії є відповідні види діяльності, посилені для даного віку, які переважно формують цю самооцінку. У цьому контексті вітчизняний дослідник Г. Костюк зазначає, що розвиток самооцінки «можливий лише за умови виконання певної діяльності, усвідомлення своїх досягнень в ній, порівняння власних досягнень з досягненнями інших людей». Дослідник також робить акцент на тому, що для розвитку самооцінки дитини вагоме значення мають оцінки з боку батьків, педагогів та однолітків [31].

Ще один вітчизняний психолог П. Чамата у продовження існуючих теорій про формування самооцінки дошкільників зауважував, що формування буде більш ефективним у прив'язці до ігрової діяльності. Дуже корисними для цього він рекомендував використовувати колективні ігри з елементами змагань, які передбачають наявність різних ситуацій, які підлягають оцінці оточуючими (як дорослими, так і однолітками) [60].

Вітчизняні дослідники С. Тищенко та Л. Уманець, характеризуючи

формування самооцінки дітей передшкільного віку під час сюжетно-рольової гри, вказують, що така самооцінка багато в чому обумовлена, між іншим, оцінкою дитячого колективу, в якому знаходиться дитина, і залежить від ступеня відповідності дитини даній оцінці. «Збагачення змісту самооцінки на моральній основі, зростання її реалістичності і рефлексивності, виступає як передвісник підвищення ступеня відповідності самооцінки дитини оцінці її ігровою групою і одночасно як показник сформованості властивостей самооцінки, завдяки яким вона стає фактором удосконалення самого процесу гри та ігрових стосунків» [57].

Отже, дослідники характеризують самооцінку з позиції самоставлення особистості як окрему його складову. Проте самооцінка досліджується також у взаємозв'язку із такими характеристиками особистості як: самосвідомість, самопізнання, самоконтроль, саморегуляція, емоційне ставлення до себе. Усі наведені поняття в сукупності відображають «широкий спектр феноменів внутрішнього життя особистості, включаючи активність у сфері мовної взаємодії з соціумом» [23].

О. Кононко у своїх дослідженнях зазначає, що на етапі раннього і дошкільного дитинства «... центральною фігурою, навколо якої розгортається життя індивіда, є дорослий» [30]. Дослідниця за результатами власних експериментальних досліджень також дійшла висновку, що діти досить часто можуть також орієнтуватися на власний позитивний досвід та особливо не брати до уваги небажані емоційні оцінки оточуючих дорослих. Проте заохочення, похвала та позитивна оцінка з боку дорослого, навпаки, здатні підвищували продуктивність діяльності дитини. Було також зроблено висновок, що для одних дітей вказівки дорослого на недоліки гальмували активність дитини, а для інших – виступали орієнтиром успішного пошуку, стимулом [30]. Тобто не можна з впевненістю говорити про однозначну роль впливу дорослих на самооцінку дитини.

Дослідження, проведені О. Кононко, також підтверджують, що дошкільний вік є найбільш сприятливим для «становлення самосвідомості,

домагання визнання дитини з боку значущих дорослих, елементарних форм адекватної самооцінки, початкових форм рефлексії, здатності пов'язувати успіх не лише з позитивними оцінками авторитетного дорослого, а й з об'єктивними результатами кінцевого продукту праці та докладеними для його досягнення зусиллями» [30].

А кожному віковому етапі розвитку особистості дослідниками формуються вікові особливості рівня досягнення тієї чи іншої психологічної категорії. Є. Дядюкіна у своїх дослідженнях сформулила наступні вікові особливості самооцінки дітей семирічного віку [20] (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Особливості поведінки дітей з різними рівнями самооцінки по досягненню ними семирічного віку [20]

Самооцінка	Особливості поведінки дитини	Відношення до помилок	
		Своїх	Чужих
Адекватна	Дитина активна, товариська, оптимістично настроєна	В основному адекватне: може засмутитися від своїх помилок, проте намагається їх виправити; чужим помилкам співчуває	
Висока	Дитина впевнена у своїх силах, прагне до успіху в різних видах діяльності	В основному не виправляють, намагаються забути, не думати про них	Порівняно байдуже
Зависока	Дитина веде себе зарозуміло, безтактно, переоцінює свої можливості, недооцінює можливості інших	Вважають випадковими, викликаними сторонніми факторами («погано почував себе»)	Вважають закономірними, самі собою зрозумілі
Низька	Дитина невпевнена у собі, сором'язлива, проявляє підвищену тривожність	Хвилюються, але не намагаються виправити	Порівняно байдуже
Занизька	Дитина пасивна, замкнена, постійно недооцінює свої здібності, переоцінює інших	Вважають закономірними, сприймаються як належне	Виправдовують, вважають випадковими

Отже, формування самооцінки дітей передшкільного віку з психологічної точки зору дозволяє формувати належний рівень їх соціально-

особистісного розвитку. Положеннями Базового компонента дошкільної освіти [44] визначено зміст особистісно-оцінної компетенції дитини, яка повинна допомогти набути їм здатність до самооцінки, довільної регуляції власної поведінки в різних життєвих ситуаціях, до позитивного ставлення до власного внутрішнього світу. Процес набуття та засвоєння цієї компетенції відбувається впродовж всього періоду дошкільного віку [27].

Типологізація самооцінки у дітей передшкільного віку нічим не відрізняється від самооцінки дорослих. У ній також виділяються діти з неадекватною (завищеною чи заниженою) та з адекватною самооцінкою.

Серед рівнів самооцінки у дошкільників виокремлюють позитивну та негативну самооцінки. Позитивна заснована на самоповазі, відчутті власної цінності і позитивного ставленні до всього, що входить до уявлень про самого себе. Негативна – висловлює неприйняття себе, самозаперечення, негативне ставлення до своєї особистості.

Про відносно яскраву вираженість змісту самооцінки можна судити вже саме у старшому дошкільному віці. Дитина в цей період у своїй поведінці використовує лише ті ресурси та якості особистісної компетенції, які уже сформовані.

При цьому, якщо у дитини самооцінка неадекватно завищена, то вона є рухливою, не зосередженою, довго не затримується на виконанні певних дій. Проте така дитина демонструє відверто впевнену поведінку з ознаками домінантності над іншими, і невдачі її не засмучують.

Діти з адекватною самооцінкою є в міру впевненими у собі. Вони позитивно налаштовані сприймати невдачі. Їм притаманне прагнення віднайти шлях до кінцевого результату.

Діти із заниженою самооцінкою частіше за все демонструють тривожність та невпевненість у собі. Повільність, з якою такі діти беруться до справи, викликана їх нерішучістю та невпевненістю в результатах. Такі діти дуже бояться втратити увагу дорослих або їх приязнь, тому у випадку надання їм якогось завдання від дорослих вони намагаються вгадувати правильну

стратегію дій або відповідь, або ж взагалі не виконують завдань.

Нагадаємо, що формування у дитини самооцінки багато в чому залежить від сімейних взаємовідносин. Особливо сильно впливає характер відносин з матір'ю. Дослідниками неодноразово доводилося, що порушення відносин з батьками особливо у дітей дошкільного віку приводить до деструктивних форм поведінки.

В закладі дошкільної освіти також закладаються основи формування самооцінки дитини. Вона демонструє своє ставлення до соціально-комунікативного простору шляхом самостійного аналізу своєї поведінки. Якщо така здатність у дитини відсутня, це характеризує її як особистість із заниженою самооцінкою. При роботі з такими дітьми вихователю потрібно застосовувати позитивну оцінку із окресленням завдань, над якими ще необхідно попрацювати. Важлива також емоційна підтримка дітей, яка допоможе зняти тривожність. Проте підвищення рівня самооцінки потребує більш серйозної роботи у спільності з батьками.

Слід зауважити, що діти із негативною самооцінкою досить часто знаходяться в стані незадоволення, що призводить до відходу від діяльності. Вони не одразу включаються у навчально-виховний процес та беруться до виконання завдання. Тому, як влучно наголошує у своїх дослідженнях Т. Поніманська, вихователю не потрібно квапити дитину із виконанням завдання, а потрібно дати їй час зібратися, зосередитися і знову повірити у свої сили. Крім того, загальмованість та пасивність є захисною реакцією дитини із заниженою самооцінкою на ситуацію засудження з боку старших [42].

Залежно від вікових особливостей дітей (ранній чи дошкільний вік) перед вихователем ставляться вимоги щодо вибору методів та прийомів роботи з метою формування базової компетенції у напрямку самооцінки. Здоровий егоїзм та конкуренція дитини вважаються дослідниками важливими інструментами для формування адекватної самооцінки. Він формує здатність засвоїти правила поведінки у колективі, вміння відстоювати власні інтереси, а також дає можливість дитині визначити свою позицію, і в разі адекватності,

відстояти її.

Отже, найбільш сприятливий вік дитини для аналізу сформованості її самооцінки на відповідному віковому рівні – старший дошкільний вік. Самоствердження дитини в цей період відбувається через схвалення дорослого, а також через прояв власної ініціативи.

Ціннісні орієнтації дітей передшкільного віку допомагають їм свідомо регулювати власну поведінку, а, відтак, особистісно-оцінну компетенцію. Як зазначає Р. Найда, «в ситуації, коли дитина неодноразово не проявляє ініціативи, боїться виконувати доручену справу, уникає спілкування, не активна, вихователю слід вжити заходів з метою виправлення особистої оцінки діяльності. Залучення до виконання індивідуальної, згодом колективної діяльності, дозвіл дитині висловити свою думку про ситуацію, відмітити її, не критикувати в разі невдачі. Це допоможе дошкільнику змінити свої позиції щодо самооцінки» [35, с. 130].

Насамкінець ще раз зазначимо, що робота вихователя у напрямку виправлення неадекватних форм самооцінки дітей має здійснюватися спільно з батьками. Саме узгодженість дій дорослих щодо шляхів формування позитивної самооцінки дитини дозволить отримати ефективні результати та закріпити набуті навички.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретичних основ сутності самооцінки як психолого-педагогічної категорії показало, що в найбільш загальному розумінні під самооцінкою розуміють судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком. Іншими словами, самооцінка – це своєрідний прояв оціночного ставлення особистості до себе. Вона виступає результатом розумових операцій над собою та своїми вчинками і наявними можливостями – аналізу порівняння, синтезу.

Дослідники розглядають самооцінку у поєднанні із самоконтролем та самоусвідомленням. Особливо коли мова йде про процес виховання особистості та навчання її чому-небудь, а також у питаннях формування життєвого досвіду.

Як елемент самосвідомості самооцінка представляє собою емоційно насичені оцінки особистістю самої себе як особи, своїх власних здібностей, етичних якостей і вчинків.

Самооцінка особистості формується під впливом як внутрішніх мотивів та усвідомлень, так і зовнішніх впливів з боку оточуючих. При цьому зовніше оточення також формує рівень соціальності особистості, тобто її соціальної активності з урахуванням самооцінки. Саме від самооцінки залежать соціальні та особистісні ролі, зумовлені статусами й ранговими позиціями, рівень мобільності.

Зачне місце у формуванні теорії самооцінки належить гуманістичним концепціям, які беруть витoki із західної психолого-педагогічної науки. Здійснивши критичний аналіз наукових праць щодо гуманістичного підходу до формування самооцінки особистості, можна зробити висновок, що самооцінка є логічним вирішенням проблеми самоцінності людини по відношенню до існування природного, духовного, соціального.

Таким чином, самооцінка є однією із головних особливостей особистості та одночасно складним особистісним утворенням. У самооцінці знаходить своє відображення все те, що людина дізнається про себе від інших.

Узагальнення підходів і концепцій з питань формування самооцінки дошкільників показало, що дана проблематика дійсно є актуальною на теренах трансформаційного суспільства й модернізації вітчизняного освітнього простору.

Дослідниками наголошується, що формування самооцінки відбувається ще з раннього дитинства. Дошкільний вік є найбільш сприятливим для формування самооцінки дитини із усіх дитячих періодів та виступає важливою передумовою зародження її адекватності.

З урахуванням проведеного теоретичного аналізу нами відмічено єдність у поглядах фахівців на структуру самооцінки, а також на те, що найважливішим досягненням дошкільного віку є відокремлення загальної самооцінки від конкретної.

Формування самооцінки у дітей передшкільного віку забезпечує належний рівень їх соціально-особистісного розвитку. Дошкільник, відповідно до вимог Базового компоненту дошкільної освіти має оволодіти здатністю до самооцінки, довільної регуляції власної поведінки в різних життєвих ситуаціях, позитивного ставлення до власного внутрішнього світу.

На основі проведеного дослідження психологічної літератури нами також відмічено, що формування адекватної самооцінки у дошкільника можливе лише в процесі певної діяльності та під впливом оцінок дорослих. А вже наприкінці передшкільного віку (старший дошкільний вік) на самооцінку дитини починає впливати оцінка не лише дорослого, а й однолітків, а також власні результати діяльності. Це позитивно впливає на утворення правильної диференційованої самооцінки і самокритичності.

Саме дошкільний вік з його новоутвореннями, з характерними динамічними змінами самосвідомості, є сприятливим для формування самооцінки дитини і виступає важливою передумовою зародження її адекватності.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК САМООЦІНКИ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Аналіз державних програм та передового педагогічного досвіду з розвитку навичок самооцінки у дітей передшкільного віку

Проблема формування адекватної самооцінки дитини у період дошкільництва широко висвітлена в межах діючої нормативної бази організації освітньо-виховного процесу у ЗДО. Про значущість окресленої проблематики, між іншим, йде мова у державних документах («Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст.» [45], Закони України «Про освіту» [46], «Про дошкільну освіту» [43], «Про охорону дитинства» [47]), Базовому компоненті дошкільної освіти [44], ряді інших чинних програм дошкільної освіти.

Зокрема у Базовому компоненті дошкільної освіти наголошено на важливості «самооцінки та позитивного ставлення до себе в дошкільника та сформованості на їх основі особистісно-оцінної компетенції, змістом якої є уявлення про образ «Я», позитивне ставлення дитини до власного внутрішнього світу та свідомо активність» [44, с.5].

Сучасні комплексні освітні програми («Впевнений старт» [31], «Дитина в дошкільні роки» [32], «Дитина» [37], «Світ дитинства» [12], «Я у світі» [29], «Соняшник» [22], «Українське дошкілля» [11] та ін.) також надають особливого значення розвитку самооцінки дітей передшкільного віку. В основному питання розвитку самооцінки знайшли своє відображення у розділах, присвячених особистісному розвитку та ігровій діяльності дошкільника.

Зокрема, у розділі «Особистісний розвиток» програми «Впевнений старт» [45] серед основних освітніх завдань визначено: розвивати життєві навички позитивної самооцінки, самоцінності та самоповаги; створювати

життєві ситуації, в яких дитина висловлює свою думку, може відчутти, що її цінують; має можливість відчувати власну неповторність тощо. У розділі «Ігрова діяльність» передбачено формування навичок такої діяльності з розвитку особистісних якостей дітей під час розгортання ігор (ініціативність, самостійність, організованість, чесність)

Важливою у цьому напрямі є спеціалізована програма для дітей старшого дошкільного віку щодо формування впевненості у собі автора А. Сіренко «Формуємо впевнену особистість дошкільника». Згідно її вимог, формування самооцінки дошкільника здійснюється на принципах гуманності, позитивності, цілісності, демократизації та інтеграції [52].

Інтерес представляє також дослідження передового педагогічного досвіду щодо важливості формування самооцінки у дітей передшкільного віку в межах ЗДО. Дослідження фахівців-практиків свідчать, що важливим проявом регулятивної функції самооцінки дитини передшкільного віку є характер її оціночних ставлень до оточуючих і навпаки – оточуючих до дитини. У більшості таких досліджень наголошується на тісному зв'язку ставлень до себе і ставлень до інших.

Так, у праці Н. Непомнящої відзначено, що «виділення, утвердження «Я» дитини, оцінка її особистості повинні здійснюватись на основі не тільки досягнень у відповідній сфері діяльності, а й реалізації дитиною ставлення до іншого (допомога, співчуття та ін.). Формування цінності як усвідомлення себе у зв'язку із значимою сферою життя передбачає у такому випадку оцінку особистості не тільки через її досягнення, а й через ставлення до інших людей (увага, допомога, співпереживання)» [36, с. 132].

О. Скрипченко, Л. Долинська та З. Огороднійчук відзначають, що чим меншим є вік дошкільника, тим менш значущі для нього оцінки ровесників. Так, у 3-4 роки взаємооцінки дітей стають більш суб'єктивними порівняно із періодом до трьох років. Діти частіше починають піддаватися впливам емоційного ставлення з боку оточуючих. Вони ще не можуть узагальнювати дії однолітків у різних ситуаціях, не диференціюють близькі за змістом якості.

Проте уже у віці 5-7 років у дітей досягається високий рівень уміння порівнювати себе з ровесниками. Це пов'язано з тим, що у цьому віці у дітей збагачується досвід індивідуальної діяльності, а це, своєю чергою допомагає критично оцінювати взаємодію з ровесниками [17, с. 217].

При цьому виявляється, що дитині передшкільного віку набагато складніше оцінити себе, ніж однолітка. До однолітка дитина у процесі оцінки більш вимоглива, тому і оцінює його, як потім виходить, більш об'єктивно. Себе ж дошкільник легко оцінює позитивно, що робить таку оцінку більш суб'єктивною. Негативні самооцінки в цьому віці спостерігаються лише у незначній кількості дошкільників.

Особливості самооцінки дітей передшкільного віку в різних видах діяльності вивчала у своєму дисертаційному дослідженні Р. Стеркіна [55]. Основою проведеної оцінки дітьми себе та інших дослідниця виділила якості, пов'язані із зовнішністю, зі спілкуванням, з виконанням доручених вимог, з успішністю при здійсненні різних видів діяльності. Отримані нею наукові результати також підтверджують, що діти середнього і старшого дошкільного віку частіше за все схильні до високої оцінки своїх достоїнств, проявляють необ'єктивність, досить часто не помічають свої недоліки, знаходять найменший привід себе похвалити. Проте своїх однолітків оцінюють більш критично, виставляючи їм значно нижчі оцінки, ніж собі.

З наявного педагогічного досвіду, описаного у праці [17], можна також побачити, що діти передшкільного віку досить часто приписують собі якості, яких у них насправді ще немає, пишаються цими якостями, розповідають про вигадані досягнення тощо. На це є низка психологічних пояснень. Р. Шакуров у своїх дослідженнях продемонстрував, що дошкільник, приписуючи собі певні якості, не завжди розуміє значення відповідного слова, а усвідомлює тільки його сенс: таким бути добре. А з дитинства дітям прищеплюються добрі навички та звички. З цього і випливає невідповідність самооцінки дитиною реальної дійсності. Навіть якщо діти володіють певними добрими якостями тільки у незначній мірі, вони часто пишаються цим. Оцінюючи себе, дитина

прагне до позитивної самооцінки з боку дорослих. Вона хоче показати, що являє для них певну цінність. Тому якщо дорослі та однолітки не помічають її позитивних якостей, то вона починає приписувати собі якості вигадані [17, с. 218-219].

У практичних педагогічних дослідженнях Т. Репіної також репрезентовано, що 4-5 річні діти пов'язують самооцінку в основному не з особистим досвідом, а з оцінками ставленнями навколишніх. Тобто діти дійсно потребують позитивної оцінки з боку дорослих: «Я хороший, тому що мене вихователька хвалить». У 5-7 років діти вже навчені певних моральних якостей, що дає їм можливість відрізнити їх наявність в особистості. Тому їх самооцінка потроху стає більш об'єктивною. Але навіть у 6-7 років не всі діти можуть правильно та об'єктивно себе оцінити [17, с. 220].

С. Якобсон та Л. Почеревина у своїх дослідженнях виявили цікавий факт, що дитина у випадку отримання від сторонніх негативної оцінки на свою адресу, починає чинити внутрішній опір такій оцінці, адже їй важко з нею погодитись та прийняти цей факт. У дослідників виникло запитання: «Чим викликана ця протидія і яка психологічна реальність породжує та підтримує опір дітей будь-якій формі негативної оцінки?». На основі проведених вказаними дослідниками експериментів було з'ясовано, що для усвідомлення дитиною свого негативного вчинку потрібно, щоб навколишні дорослі і ровесники – визнавали і підкреслювали відповідність особистості дитини позитивному еталону в цілому. Отже, психологічною реальністю, що визначає позицію дитини у випадку негативної оцінки її з боку оточуючих, є, у першу чергу, «те позитивне уявлення про себе, той позитивний образ себе, який притаманний переважній більшості дошкільників» [63, с. 45].

Тому негативні оцінки пропонується нав'язувати дітям не в цілому щодо її особистості («Ти погана»), а у прив'язці до конкретних вчинків, не забуваючи відзначити, що в цілому дитина для вас багато значить («Я знаю, що ти хороший хлопчик, але цей твій вчинок мене засмутив»). Саме такий підхід до виховання відповідає сьогодні актуальним морально-виховним

нормам.

Отже, у процесі формування адекватної самооцінки дитині необхідно пережити та прийняти своє ставлення до інших людей і ставлення інших людей до себе. Тільки на цій основі може сформуватися більш-менш правильне ставлення до себе самої, правильна самооцінка.

Дослідження Е. Савонько, С. Тищенко, І. Чеснокової та ін. присвячені вивченню емоційно-ціннісної природи самовідношення дитини до себе. Основним твердженням їх теорії є розуміння ставлення особистості до себе як до сукупності емоційних переживань і оцінних суджень, пов'язаних з розумінням свого особистого «Я» як суб'єкта, що відрізняється від інших.

С. Тищенко у своїх працях зазначає, що важливим новоутворенням для старших дошкільників є усвідомлене їх орієнтування в особистих переживаннях, що формує емоційно-ціннісного ставлення дошкільників до себе. Завдяки усвідомленню цих особистих переживань у дитини формується таке узагальнене емоційно-ціннісне ставлення до себе, яке можна вважати самолюбством... Цінностями для самолюбивої дитини є рівень домагань у певних видах діяльності, особистісна достойна поведінка в ситуаціях успіху і неуспіху, поважливе ставлення до неї інших людей і т.п.

У дослідженнях І. Дімітрова та А. Сільвестру підкреслюється, що пізнання та усвідомлення дитиною себе як особистості та суб'єкта діяльності і взаємовідносин, здійснюється під час практичної взаємодії та комунікації з іншими. У дитини формується такий образ самого себе, який в конкретній ситуації реально потрібен їй для виконання діяльності. Такий образ самого себе уже сформований у дошкільному віці. Тому він бере активну участь у регулюванні їх діяльності та поведінки: «З віком розширюється сфера взаємодії дитини з оточуючим середовищем, удосконалюються її здібності, зростає її самостійність, з'являється можливість прямої перевірки своїх можливостей в різних галузях предметної діяльності. Все це сприяє побудові більш обґрунтованого змісту образу самого себе. Уявлення дитини про свої можливості починають дедалі більше спиратися на результати її практичної

діяльності» [51, с. 123].

Практичні результати, що містяться в дослідженнях А. Сільвестру, підтверджують, що людина пізнає себе за своїми вчинками і оцінює себе за своїми успіхами і досягненнями. У дошкільному віці уявлення дитини про себе складаються у відповідності з бажаними образами дорослих і ровесників. Афективний і когнітивний компоненти образу самого себе у старших дошкільників добре врівноважені [51].

«Найважливіша функція індивідуального досвіду полягає в забезпеченні когнітивної частини образу самого себе конкретними даними про себе», а «досвід спілкування в основному створює матеріал для побудови його афективної частини. При цьому спілкування з дорослими і спілкування з ровесниками виконують неоднакові функції» [51].

У зв'язку з важливістю питання оцінного ставлення дошкільника до себе та до оточуючих слід також розглянути практичний педагогічний досвід, присвячений очікуванням, як фактору розвитку самосвідомості дитини.

У цьому контексті Л. Уманець вивчала зв'язок самооцінки дітей середнього і старшого дошкільного віку з очікуваною оцінкою з боку групи при виборі ігрових ролей. Вона дійшла висновку, що «якщо в середньому дошкільному віці ще не можна говорити про вплив оцінки групи на самооцінку окремої дитини, то в старшому дошкільному віці підвищується відповідність між очікуваною дітьми оцінкою і відповідною оцінкою з боку ровесників» [56, с. 63]. Отже, на думку дослідниці, ступінь відповідності очікуваної дитиною оцінки може виступати критерієм формування її самооцінки [56].

Існують також дослідження, які наголошують, що у міру засвоєння норм і правил поведінки останні стають тими мірками, якими користується дитина при оцінці себе та оточуючих. Проте, як показує спостереження за дітьми, покласти ці мірки до самого себе дитині виявляється набагато важче. На реальний світ вчинків дитина може дивитися під впливом різних переживань, що також спотворює об'єктивну картину таких вчинків. Це не дозволяє оцінювати їх неупереджено. Така оцінка стає можливою тільки на підставі

порівняння своїх вчинків, якостей з можливостями, вчинками, якостями інших. «Умінням порівнювати себе з іншими дитина оволодіває до старшого дошкільного віку, і це служить основою правильної самооцінки» [2, с. 93].

Отже, самооцінка дітей передшкільного віку є одним із тих особистісних утворень, які значним чином впливають на ставлення дитини до інших та її спілкування з оточуючими. Самооцінка свідомо впливає на поведінку дитини, відображає своєрідність її внутрішнього світу. Вона виступає показником індивідуального рівня розвитку дитини, органічно включеним в її процес самопізнання.

У дитячій самооцінці втілюється все те, що дитина дізнається про себе від оточуючих (як позитивне, так і негативне). А також відображається її зростаюча активність, спрямована на усвідомлення своїх дій і особистих якостей.

Самооцінка дитини, також як і дорослого, може бути адекватною та неадекватною. Адекватна самооцінка дитини формує відчуття упевненості в собі та своїх можливостях. Дослідниками доведено, що вона є підставою для розвитку у дитини особистої повноцінності, компетентності.

Неадекватна самооцінка (як завищена, так і занижена), навпаки, перешкоджає розкриттю і реалізації можливостей і здібностей дитини, веде до виникнення внутрішніх конфліктів, порушення спілкування і в цілому свідчить про неблагополучний розвиток дитини.

2.2. Дослідження практики формування навичок самооцінки у дітей передшкільного віку у КДНЗ №2 (ясла-садок) «Капітошка» відділу освіти і науки Нікопольської міської ради

Практичне дослідження особливостей формування навичок самостійності дітей передшкільного віку здійснено нами в умовах КДНЗ №2 (ясла-садок) «Капітошка» відділу освіти і науки Нікопольської міської ради.

Для дослідження взято старшу групу № 10 «Ромашка». Кількість дітей у

групі – 15 осіб.

Метою дослідження є визначення рівня розвитку навичок самостійності дітей передшкільного віку.

Виходячи із даної мети, завданнями виступають:

1. Сформувати критерії та показники міри розвитку у дітей передшкільного віку адекватної самооцінки.

2. Підібрати адекватні меті і предмету дослідження методики діагностики досліджуваного явища.

3. Охарактеризувати рівень розвитку самооцінки у дітей досліджуваної групи.

4. Розробити методичні рекомендації з формування навичок самооцінки у дітей передшкільного віку за технологією Ш. Амонашвілі.

5. Оцінити ступінь зміни рівнів самооцінки дошкільників після проведення серії занять виховного характеру з використанням технології Ш. Амонашвілі.

З урахуванням дослідження наукових праць з питань самооцінки дітей передшкільного віку (В. Годонюк [18], Н. Непомняща [36], Т. Поніманська [42], А. Сільвестру [51], А. Сіренко [52], Р. Стеркіна [55], Л. Уманець [57; 56]; П. Чамата [60] та ін.), нами сформовано наступні критерії та рівні діагностики розвитку навичок самооцінки у дітей передшкільного віку (табл. 2.1).

З метою визначення сформованості першого критерію *«Самоповага»* було використано методики *«Дембо-Рубінштейна»* у модифікації П. Яньшина та *«Який я?»* Н. Прокіної. Ця методика допомагає з'ясувати рівні самооцінки дітей передшкільного віку, оскільки розроблена саме для цієї вікової категорії. Так, основним завданням дитини за методикою *«Дембо-Рубінштейна»* необхідно було віднести себе за певними характеристиками поведінки до тієї чи іншої групи ровесників, які умовно розміщені у колах на аркуші паперу під номерами від 1 до 4.

Перед початком роботи надавалася інструкція (Додаток Б).

Таблиця 2.1.

**Критерії та рівні діагностики розвитку навичок самостійності у дітей
передшкільного віку**

Критерії	Рівні
САМОПОВАГА (САМОСТАВЛЕННЯ)	<p>ВИСОКИЙ: дитина у більшості випадків та життєвих ситуацій поважає себе, знає свої чесноти та вади, відстоює власну гідність, переконана у можливості успіхів у різних ситуаціях.</p> <p>ДОСТАТНІЙ: дитина час від часу випадків та життєвих ситуацій поважає себе, знає свої чесноти та вади, відстоює власну гідність, переконана у можливості успіхів у різних ситуаціях. Але бувають випадки, в яких дитина почуває себе невпевнено, не може відстояти власну гідність чи невпевнена у своїх успіхах.</p> <p>НИЗЬКИЙ: дитина у більшості випадків та життєвих ситуацій невпевнена у собі, практично не поважає себе, не знає свої чесноти, критично відноситься до вад, не відстоює власну гідність, сумнівається в успіху справ, за які береться.</p>
УЯВЛЕННЯ ПРО ВЛАСНІ МОЖЛИВОСТІ	<p>ВИСОКИЙ: дитина правильно співвідносить можливості і досягнення, знає причини своїх успіхів і невдач, усвідомлює себе як індивідуальну особистість без великої переоцінки і зайвої критичності.</p> <p>ДОСТАТНІЙ: дитина переважно правильно співвідносить можливості і досягнення, знає причини своїх успіхів і невдач, усвідомлює себе як індивідуальну особистість без великої переоцінки і зайвої критичності. Проте бувають випадки заниження своїх можливостей та надмірної критичності до себе.</p> <p>НИЗЬКИЙ: дитина у більшості випадків неправильно співвідносить можливості і досягнення, не може зрозуміти причини своїх успіхів і невдач, недостатньо усвідомлює себе як індивідуальну особистість, недооцінює свої можливості.</p>
АДЕКВАТНЕ ОЦІНЮВАННЯ СВОЇХ РЕЗУЛЬТАТІВ	<p>ВИСОКИЙ: дитина уміє адекватно аналізувати свою поведінку та вчинки, якості та досягнення, виявляти критичність та самокритичність, визнавати помилки і прорахунки, відстоювати справедливість свого судження під зовнішнім тиском.</p> <p>ДОСТАТНІЙ: дитина в основному уміє адекватно аналізувати свою поведінку та вчинки, якості та досягнення, час від часу виявляє критичність та самокритичність, може визнавати помилки і прорахунки, відстоювати справедливість свого судження під зовнішнім тиском. Проте бувають випадки неадекватної оцінки своїх результатів.</p> <p>НИЗЬКИЙ: дитина недостатньо адекватно аналізує свою поведінку та вчинки, якості та досягнення, не уміє виявляти критичність та самокритичність, визнавати помилки і прорахунки, ображається на критичне ставлення інших в оцінці її вчинків, невпевнена у своїх результатах.</p>

Як бачимо, за даною методикою дітям пропонується зробити аналіз своїх особистісних якостей та поведінки на основі певного набору знань про них. При цьому, в першу чергу, оцінюються здатності дітей до адекватного усвідомлення себе як індивідуальної особистості для формування адекватного Я – образу під час різних видів діяльності. Методика передбачає оцінку особистісних якостей, які певною мірою впливають на продуктивність виконуваної діяльності. При проведенні дослідження нами було використано відповідний протокол до методики для занотовування відповідних отриманих результатів.

Результати діагностики дітей досліджуваної групи за методикою «Дембо-Рубінштейн» виявилися наступними: 5 дітей розмістили себе у колі № 1. Свій вибір кола вони пояснили так: «мене хвалять батьки», «я розумниця», «тато говорить, що я молодець», «вихователька говорить, що в мене все гарно виходить», «мене ніколи не сварять у садочку». З наведених тверджень видно, що діти обґрунтували свій вибір з урахуванням того, що говорять про них дорослих, тобто на основі їх оцінок. При цьому у випадках цих дітей такі оцінки завжди були позитивними.

Одна дитина вирішила віднеси себе до кола №2. Її обґрунтування власного вибору також ґрунтувалося на оцінках її вчинків та поведінки вихователями та членами сім'ї. Від неї почуто наступні фрази: «за незначні недоліки мене не сварять», «у більшості випадків я не помиляюся», «мама говорить, що це все дрібниці», «вихователька завжди мене хвалить і пропонує виправити недоліки наступного разу», «за помилки мене не сварять, а тато говорить, що я все одно герой», «вихователька говорить, що я старанний».

З урахуванням вимог ключа методики, дітей, що потрапили до кола №1 та кола №2, потрібно об'єднати, оскільки їх самооцінка в обох колах є завищеною.

5 дітей досліджуваної групи розмістили себе у колі № 3. Вони наводили наступні аргументи: «інколи не виконую повністю, що потрібно», «мама говорить, що часто роблю помилки», «вихователька інколи мене сварить»,

«часто лінуюсь подумати», «сам бачу, що не впораюсь», «часто завдання бувають складні». Тому можна зробити висновок, що ці діти намагаються оцінювати свою поведінку та вчинки не лише на основі суджень дорослих про них, але й на основі власного досвіду, наявних знань. Саме ця група дітей, з урахуванням вимог застосовуваної методики, має адекватну самооцінку.

Решта (3 дітей) віднесла себе до кола №4. Вони наводили такі аргументи: «вихователька часто мені робить зауваження», «мама говорить, що я неухважний», «тато запитує, чому я такий невпевнений», «коли я буду вже думати (дорослішати)». Це діти із заниженою самооцінкою. Такі слова дорослих по відношенню до своїх дітей формують саме таку занижену самооцінку.

Узагальнимо отриману інформацію та представимо її у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати дослідження самооцінки дітей передшкільного віку на основі їх уявлень про себе (за методикою «Дембо-Рубінштейн»)

Показники	Види самооцінки		
	Завищена	Адекватна	Низька
Кількість дітей, осіб	7	5	3
Структура, %	46,7	33,3	20,0

Як бачимо (див. табл. 2.2), значна кількість учасників дослідження має завищену самооцінку, менша частина вибірки – адекватну (майже у два рази менше), найменше дітей – низьку.

Критерій «Уявлення про власні можливості» було оцінено з використанням методики «Який Я?», інструкція до використання якої наведена в додатку В.

За допомогою методики було з'ясовано властивості особистості, які для дітей передшкільного віку є найбільш складними, а які пріоритетними. Для цього нами було побудовано рейтинг таких особистісних якостей зі слів дошкільників. Результати формування рейтингу у відсотковому вираженні представлені нижче (рис. 2.1).

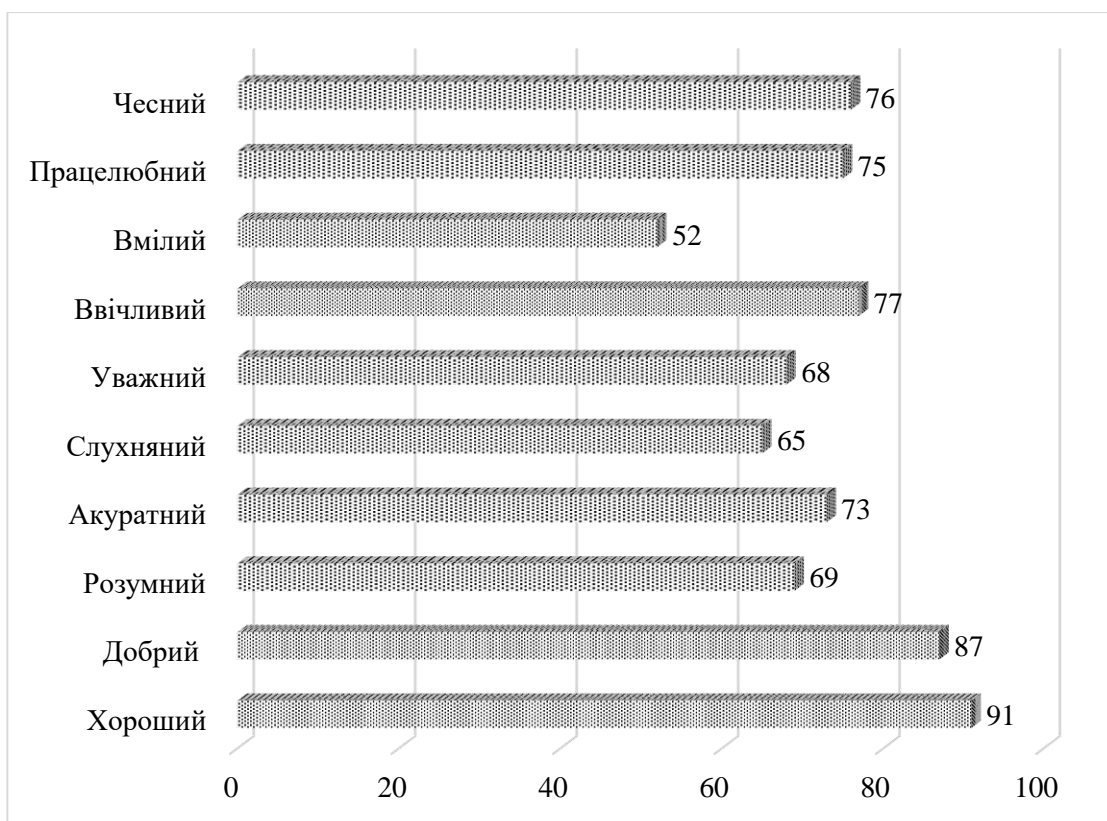

Рис. 2.1. Результати діагностики уявлень дітей про власні можливості

З наведених даних можна зробити висновок, що найбільш значимими для дітей є уявлення про себе як гарну (хорошу) та добру людину. Також значними у рейтингу є ввічливість, працьовитість, чесність, акуратність. Важливими можна також вважати розум і уважність. Більш проблемними для дітей виступають такі якості як слухняність і вумілість (здібності).

Критерій «*Адекватне оцінювання своїх результатів*» оцінювався за допомогою бесіди «Я хороший – Я поганий». Також дитині було запропоновано розповісти щось про себе (розповідь «Розкажи про себе»).

За допомогою індивідуальної бесіди діти мали розказати, хорошою чи поганою дитиною вони себе вважають по своїй більшості. Зрозуміло, що і у хороших дітей бувають погані вчинки, і погані діти здатні на добрі вчинки залежно від обставин. Тому пропонувалося сказати про більшість своїх вчинків, оцінивши їх як добрі чи погані.

Розповідь дитини «Розкажи про себе» також проходила у вигляді індивідуальної бесіди. Дитину просили розповісти про себе з позиції

успішності, власних досягнень тощо. А також нас цікавило її ставлення до успішної людини взагалі. Наприкінці розповіді дитина мала також відповісти на оціночне запитання: чи вважає вона себе умілою та вправною дитиною, та чи так само думають про неї інші (дорослі та однолітки).

Результати бесіди «Я хороший і я поганий» виявилися наступними.

Перше питання було: «Що для тебе означає хороша людина?» Було отримано відповіді, що це, насамперед «людина добра», «вона всім допомагає», «вона всім співчуває», «вона всіх поважає». Такі позитивні відгуки було отримано від 40% (6 дітей). Було видно, що для цих дітей така людина асоціюється із гуманним ставленням до інших, що знаходяться поряд. 47% (7 дітей) відзначили, що така людина «не є конфліктною», «не кричить», «не лається», «не дратується», «з нею легко спілкуватися». Тобто ця група дітей робила акцент на комунікабельності та приємності у спілкуванні. І решта (13%, 2 дитини) не змогли чітко відповісти на дане запитання. У них звучати відповіді типу: «мабуть та, яка все купує», «не знаю», «ніхто про це не розповідав».

Таким чином, в цілому 87% дітей передшкільного віку позитивно ставляться до «хороших» людей, які, на їх думку, є гуманними для інших та відкритими до спілкування.

Під час бесіди про таку хорошу людину також важливо було систематизувати її якості. Діти відмічали такі якості, як «ввічливість», «привітність», «чуйність», «доброта», «турботливість». За ці якості висловилися 40% (6 дітей) досліджуваної групи. Інші 40% (6 дітей) відмічали «безкорисливість», «уважність», «готовність завжди прийти на допомогу». 13% (2 дитини) наголошували на важливості розумових якостей: «здібний», «кмітливість», «ерудованість». 7% (1 дитина) основною рисою вважає «покупка гостинців для мене», «завжди приносять гостинці».

Отже, з даних результатів можемо зробити висновок, що позитивне ставлення дітей спостерігається до більш гуманних якостей у відносинах і розуму, а невеликий відсоток дітей поціновує щедрість по відношенню саме

до них.

Наступне питання було про те, хто на думку дітей, вважається поганою людиною. 53% (8 дітей) вказали, що це, в першу чергу особи, які «похмурі», «злі», «жорстокі», «черстві», «сердиті», «ті, що лаються», «кривдять інших». 20% (3 дитини) такими поганими вважають людей, що схильні до «жадібності», «лінощів», «неслухняності». Решта 27% (4 дитини) відмічають наявність поганої поведінки та нехороших вчинків з боку таких людей. Зокрема зазначають «їх поведінка погана», «їх не можна наслідувати», «вони роблять багато нехорошого».

Отже, діти в цілому розуміють, що таке погана людина та які вчинки роблять її такою поганою. Діти всі негативно ставляться до поганої людини. У них уже сформовано в уяві певний образ нехорошої людини. Вони розуміють її через окремі погані якості, вчинки або поведінку.

Наступне питання було про те, якою людиною краще бути – хорошою чи поганою? Значна кількість дітей (73%, 11 дітей) наголосили із впевненістю, що краще бути хорошим. Вони обґрунтовували свій вибір таким чином: «мене більше любитимуть», «у мене буде багато друзів», «мене завжди хвалитимуть», «і всі будуть задоволені». Проте у 23% (4 дітей) можна було констатувати недиференційоване ставлення до цієї дилеми. Вони не могли чітко пояснити, надавали відповіді: «не знаю», «а як краще», «треба запитати».

Отже, переважна більшість дітей (три чверті) передшкільного віку позитивно ставляться до хорошої людини, а $\frac{1}{4}$ має невпевненість щодо цього питання.

Наступне питання було про те, чи вважають діти себе хорошою людиною. 47% (7 дітей) впевнено назвали себе хорошими. 33% (5 дітей) вказали, що «не завжди буваю хорошим», тобто все залежить від ситуації, буває по-різному. Для решти вибірки, а це біля 20% (3 дітей) було складно оцінити себе як хорошу чи погану людину. Більшість їх пояснень були такими: «треба добре подумати», «не знаю», «сьогодні запитаю у бабусі, вона мене добре знає».

Як бачимо з наведених даних, для 20% дітей процес самоствавлення до себе у передшкільному віці ще залишається ускладненим. Проте майже половина (47%) однозначно назвали себе хорошими дітьми. У той же час 33% дітей критично ставляться до своєї поведінки та рис особистості, вбачаючи у них погані ознаки.

Потім дітей просили пояснити, чому їх вважають хорошими чи поганими. Думки дітей розділилися. Зокрема 33% (5 дітей) зазначили, що вони є хорошими, бо «мене ніколи не лають», «я завжди слухаюся», «мене усі люблять». Інші діти 20% (3 дітей) зазначили: «хороші, бо в них гарні батьки», «мама і тато говорять, що я в них найкращий», «не хочу засмучувати рідних, бо вони добрі». Ще 20% (3 дітей) наголошували на тому, що «всім допомагаю, і не можу бути поганим». Проте 27% (4 дітей) дітей говорили, що не знають. «Вони ще не вирішили, що краще: бути поганим чи хорошим».

Як бачимо, в цілому 73% дітей характеризуються позитивним ставленням до гарної людини та асоціюють себе з нею. Більшість цього хоче досягти, просто не засмучуючи рідних.

Також у процесі досліджування задавалося питання, чи всі знайомі дітей є хорошими людьми. 53% (8 дітей) вважає, що «так, всі є гарними», «поганих людей немає». 27% (4 дитини) переконані: «так не буває», «не всі є чесними», «не всі добрі», «багато, хто обманює». Натомість 20% (3 дітей) зазначили, що «ніколи над цим не думали», «це не є цікавим для мене».

Розповідь дитини про себе також була спрямована на визначення самоповаги дитини під час виконання діяльності та прояву в ній наполегливості впевненості, ініціативності. Зокрема, у своїй розповіді, 53% (8 дітей) наголосили, що вони «все виконують вміло і правильно». Натомість 27% (4 дітей) вважають себе «вмілими не завжди». При цьому 20% (3 дітей) так висловились через критику їхньої поведінки, вчинків батьками.

За результатами бесіди про себе можна зробити висновок: не всі діти передшкільного віку можуть похвалитися емоційним позитивним ставленням до власних особистісних рис. Деякі діти на окремі питання не могли нічого

конкретно сказати й похитували головами: «не знаю».

Отже, діти передшкільного віку досить емоційно реагують на прояви позитивних якостей людини – в милості, ініціативності, впевненості, наполегливості тощо. Проте всі вони чекають підкріплення та схвалення добрих вчинків з боку дорослих. Вони також сприймають критику з боку дорослих, розуміють негативний вплив окремих якостей на їх поведінку.

Нами також було здійснено спостереження за адекватною самооцінкою дітей у різних видах діяльності, яке показало, що більшість дітей нечасто проявляють ініціативність, не завжди здатні адекватно бачити себе як учасника спільної взаємодії.

З урахуванням проведеного дослідження, ми зробили узагальнюючий висновок, що у 60% дітей переважає задовільний рівень сформованості адекватної самооцінки, при цьому спостерігається і низький у 13,3% досліджуваних та завищений у 26,7% (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Види самооцінки старших дошкільників за результатами бесіди та розповіді про себе (критерій адекватного оцінювання своїх результатів)

Показники	Рівні адекватної самооцінки результатів		
	Завищений	Задовільний	Низький
Кількість дітей, осіб	4	9	2
Структура, %	26,7	60,0	13,3

Таким чином, за результатами дослідження можна зробити висновок, що у дітей передшкільного віку переважає адекватна самооцінка. При цьому кількість дітей із завищеною самооцінкою переважає над дітьми із заниженою самооцінкою.

Висновки до розділу 2

Про значущість окресленої проблеми зазначено у державних документах («Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст.» [45],

Закони України «Про освіту» [46], «Про дошкільну освіту» [43], «Про охорону дитинства» [47]), Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні (редакції 2012 р.) [44], ряді чинних програм дошкільної освіти.

Сучасні комплексні освітні програми («Впевнений старт» [49], «Дитина в дошкільні роки» [32], «Дитина» [37], «Світ дитинства» [12], «Я у світі» [29], «Соняшник» [22], «Українське дошкілля» [11] та ін.) також надають особливого значення розвитку самооцінки дітей передшкільного віку. В основному питання розвитку самооцінки знайшли своє відображення у розділах, присвячених особистісному розвитку та ігровій діяльності дошкільника.

Практичне дослідження особливостей формування навичок самостійності дітей передшкільного віку здійснено нами в умовах КДНЗ №2 (ясла-садок) «Капітошка» відділу освіти і науки Нікопольської міської ради.

Для дослідження взято старшу групу № 10 «Ромашка». Кількість дітей у групі – 15 осіб.

Було сформовано три критерії формування навичок самооцінки: самоповага (самоствалення), уявлення про власні можливості та адекватне оцінювання своїх результатів.

З метою визначення сформованості першого критерію «*Самоповага*» було використано методики «Дембо-Рубінштейна». За результатами діагностики даного критерію було отримано наступні результати: 46,7% дітей мали завищену самооцінку, 33,3% - адекватну та 20% - низьку.

Критерій «*Уявлення про власні можливості*» було оцінено з використанням методики «Який Я?». Результати показали, що найбільш цінними для дітей є уявлення про себе як гарну (хорошу) та добру людину. Також важливими є ввічливість, працьовитість, чесність, акуратність. До них також можна додати розум і уважність. Більш проблемними для них є слухняність і вмілість (здібності).

Критерій «*Адекватне оцінювання своїх результатів*» оцінювався за допомогою бесіди «Я хороший – Я поганий», а також розповіді «Розкажи про

себе». На підставі отриманих даних в ході проведеного дослідження, ми зробили наступний висновок, що у 60 % дітей переважає задовільний рівень сформованості адекватної самооцінки, при цьому спостерігається і низький у 13,3 % досліджуваних та завищений у 26,7%.

Таким чином, за результатами дослідження можна зробити висновок, що у дітей передшкільного віку переважає адекватна самооцінка. При цьому кількість дітей із завищеною самооцінкою переважає над дітьми із заниженою самооцінкою.

РОЗДІЛ 3

КОМПЛЕКС ЗАВДАНЬ З РОЗВИТКУ НАВИЧОК САМООЦІНКИ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Методичні рекомендації з розвитку навичок самооцінки у дітей передшкільного віку за технологією Ш. Амонашвілі

На протязі минулого століття провідними психологами і педагогами проводилися чисельні дослідження, спрямовані на вивчення психолого-фізіологічних особливостей розвитку дітей у правильному руслі. Це зумовило появу різноманітних освітніх технологій, серед яких, поміж інших, досить розповсюдженими, цікавими та актуальними і по сьогодні вважаються гуманістично й особистісно-орієнтовані. Основний зміст вказаних технологій передбачає, що дитина у процесі навчально-виховної діяльності визнається дитини центром дидактичного процесу. Останній спрямовується на задоволення її пізнавальних потреб, реалізацію природних можливостей і задатків.

Одним з найбільш відомих учених минулого століття, який розробив досить цікаву та оригінальну концепцію гуманної педагогіки, вважається Ш. Амонашвілі. Його педагогічні дослідження ґрунтуються на глибокій орієнтації на дитину. При цьому враховуються її фізіологічні та психічні особливості, потреби, можливості, бажання. Реалізується дана концепція виховання в таких напрямках:

- 1) організації спільної зайнятої діяльності з учнями;
- 2) наданні їм можливості проявити себе з різних сторін та свої нахили і задатки, щоб потім їх ефективно розвивати;
- 3) формуванні позитивної емоційної невимушеної атмосфери під час занять.

Слід також відмітити, що вагоме місце в гуманістичній концепції Ш. Амонашвілі належить гармонійному розвитку дитини протягом її

дитинства. А діяльність дорослих має спрямована на допомогу дитині у процесі її дорослішання й набуття життєвого досвіду.

Помилкою дорослих сучасності Ш. Амонашвілі вважав те, що вони намагаються вплинути на розвиток своєї дитини, намагаючись якомога швидше виростити її, в занадто ранньому віці починають процес навчання, роблять його більш складним і серйозним, фактично забираючи у дитини дитинство, ігри та розваги. Не треба вводити дитину у дорослий світ якомога раніше.

Ш. Амонашвілі також приділяв увагу саморозвитку та самореалізації дітей, у т.ч. з використанням індивідуального особистісно орієнтованого підходу до кожної дитини. Дітям мають надаватися широкі права на розвиток особистості, вона має сама обирати які сфери та напрями у собі розвивати.

На думку видатного педагога, потрібно визнавати унікальність кожної дитини, надавати їй можливості для розвитку. Якщо права дитини у виборі порушувати, це призводить до неправильного усвідомлення дитиною сутності дитинства. У неї з раннього віку відбувається перекручування ідей її розвитку, недостатнє розуміння цих ідей, що призводить до неповноцінної їх реалізації в дидактичному процесі.

Ш. Амонашвілі «вбачав у дитинстві не просто віковий період, коли безтурботна істота бажає гратися, бігати, стрибати. Істинне дитинство – це важливий початковий період життя людини, процес дорослішання, перехід до нового, більш високого стану» [1; 2; 6 та ін.].

Дослідник не відкидав той факт, що діти самі по собі у своїй більшості хочуть поскоріше стати дорослими. На їх думку, їх притягує вседозволеність та відсутність заборон у дорослому світі, і вони доводять це прагнення в повсякденному житті. Так, Ш. Амонашвілі писав: «Якщо детально проаналізувати всі вчинки дитини, зміст ігор, то буде неважко визначити, що в переважній більшості випадків вона прагне наслідувати дорослих, уявляє себе дорослою, виконує їхні ролі» [1, с. 20].

Бажання дітей стати скоріше дорослими вони реалізують у різних

формах повсякденного життя: в іграх, задоволенні пізнавальних потреб, витівках тощо. При цьому один із проявів виявити свою дорослість - це наполегливість проявити свою самостійність. Ш. Амонашвілі вважав, що не потрібно заважати дитині виявляти цю важливу рису дитинства – прагнення дитини до дорослішання. Адже без неї неможливо буде створити умови для повноцінного розкриття й розвитку задатків і потенційних можливостей дітей [1; с. 7].

Також дослідником відмічалось, що дитина сама без допомоги дорослих не зможе завершити процес дорослішання. Вона не пізнає правильності вчинків і поведінки, не побачить відповідні приклади. Тому у процесі дорослішання та становлення себе самостійним дитині необхідна допомога, підтримка й турбота дорослих [1; с. 7].

З іншого боку, така турбота і захист не повинні заважати будь-яким змінам в житті дитини. Адже надмірне опікування та всілякі заборони можуть деформувати погляди дитини на навколишній світ. Наприклад, не потрібно обмежувати чи взагалі позбавляти дитину будь-якої праці, перш за все, самообслуговування, при цьому закидаючи її іграшками та розвагами. Це не стане на захисті її дитинства, уберігаючи від дорослішання, а навпаки, призведе до уповільнення процесу дорослішання, до збідніння дитинства. В результаті діти не будуть своєчасно підійматися з однієї сходинки життя на іншу, будуть довго залишатися в попередньому періоді, а ровесники будуть уже далеко попереду.

Також дослідник зазначав, що у дітей можуть бути власні «дитячі» проблеми та негаразди. Для дорослих ці проблеми можуть здаватися дрібними й несерйозними, а для дитини це може обернутися цілою трагедією. Якщо вчасно не прийти дитині на допомогу в міру важливості та необхідності вирішення проблеми, то це також може негативно позначатися на розвитку дитини та формуванні її самооцінки.

Ш. Амонашвілі зазначав: «Давайте прислухаємось до розмов, суперечок дітей: вони з усією серйозністю можуть обговорювати дріб'язкові з точки зору

дорослої людини питання: як з кубиків побудувати хатинку, як поділити між собою іграшки? У цей час вони зовсім не безтурботні, а занепокоєнні життєво важливим проблемами, і ці клопоти ведуть їх до дорослішання» [1, с. 20].

Починаючи з дошкільного віку, у дитини інтенсивно формуються вольові якості, соціальні вміння та навички. Це допомагає дитині у майбутньому вирішувати вже більш складні життєві завдання. Діти люблять грати в «дорослі» ігри: в сім'ю, в лікарню, в школу, в магазин і т.п., тобто виконувати дорослі ролі. І досить непогано з цим справляються, копіюючи вчинки оточуючих дорослих. Багато іграшок також часто імітують дорослі знаряддя праці, обираються дітьми залежно від їхньої можливості задовольнити потреби дитини в дорослішанні [1, с. 20].

Діти з цікавістю розпитують батьків про дорослий світ. Тому батьки мають відкликатися на бажання дітей «все знати», не мають обмежувати або відкладати пояснення цих запитань дітям. Отже, завданням батьків є: розкривати цікаві для дітей явища навколишньої дійсності. Це «підтримує й задовольняє пізнавальні інтереси дітей, сприяє створенню атмосфери довіри між дітьми й дорослими, розширює кругозір маленьких дослідників».

Сучасники Ш. Амонашвілі кажуть, що на своїх заняттях він завжди відповідав на всі питання учнів, навіть якщо вони були далеко не по темі. Тим самим він мотивував їх до роздумів, творчих пошуків, вияву самостійності в пізнанні. Якщо педагог сам не знав правильної відповіді, то пропонував дітям самостійно дізнатися її, стимулюючи дітей на самостійність у навчальному пізнанні. Були навіть випадки, коли процес пошуку відповідей на запитання тривав досить довго (по декілька місяців). У ньому подекуди були задіяні діти всього класу. При цьому коли діти знаходили правильну відповідь, вони отримували величезне задоволення, не забуваючи дружно обговорити результати своїх пізнавальних пошуків.

Таким чином, згідно поглядів Ш. Амонашвілі, саме бажання дитини дорослішати та пов'язані із цим процеси пізнання та активного пошуку, бажання наслідувати приклади дорослих призводить до формування у дітей

навичок самостійності. Тому головне завдання батьків і педагогів полягає у постійному спілкуванні з дітьми, захисті й турботі про них, а також у намаганні йти назустріч їхній потребі в дорослішанні.

Ш. Амонашвілі радить піклуватися про дитину в міру, не обкладати її гіперопікою. На його думку, педагогічний сенс має така величина піклування, за якої дитина відчує у спілкуванні з нами, що ми не ставимося до неї як до маленької, а можемо доручити їй важливі справи, довіряємо їй, показуємо їй важливість для нас процесу її дорослішання [1, с. 21].

Отже, завдання дорослих – допомогти дітям у їхньому дорослішанні, підтримуючи найменші просування на цьому шляху.

З урахуванням цього Ш. Амонашвілі, відзначаючи закономірності розвитку дитини, відзначав наступне: «Сприяти дорослішанню дитини відповідно до її сил, які розвиваються, означає робити її дитинство радісним, захоплюючим, емоційно насиченим. І навпаки: уповільнюючи цей рух до дорослішання шляхом надання дитині повної свободи з тією вдовою логікою, що неможна віднімати в неї дитинства, означає позбавлення її істинного почуття переживання радості дитинства» [2, с. 201]. Також педагог наголошував, що спілкування дорослих з дитиною має бути позитивним, вселяти в неї радість та оптимізм.

Відповідно, дорослим потрібно урізноманітнювати життя дитини якомога більшою кількістю цікавих видів діяльності, ігор задля їхнього різнобічного повноцінного розвитку.

Досліджуючи праці Ш. Амонашвілі [4; 5; 7 та ін.], можна побачити, що дослідник пропонує дорослим ніби переживати зі своєю дитиною дитинство заново, проживати його дитячим життям. Це і є шляхом до пізнання життя дитини.

Водночас Ш. О. Амонашвілі вважав, що треба поважати витівки, пустощі дітей, оскільки зазначав, що «витівки дитини – це мудрість дитинства», вияв дитиною творчості, прагнення до нестандартної поведінки [5, с. 28]. Пробуджена в дитинстві витівка, яка не заспокоює дитину, сприяє її

творчим пошукам і подальшим просуванням у житті.

Отже, Ш. Амонашвілі вбачав у дитинстві важливий період дорослішання. Він наголошував, що саме під час дитинства накопичується вагомий досвід для дорослішання дитини та формування навичок її самостійного життя. Завдання дорослих у цей період – допомогти дитині правильно подорослішати, створюючи для цього необхідні умови та забезпечуючи всебічну допомогу і підтримку на цьому шляху.

З урахуванням досвіду Ш. Амонашвілі нами розроблено комплекс розвивально-виховних завдань з розвитку самостійності дітей передшкільного віку, зміст яких презентовано у наступному підрозділі даного дослідження.

3.2. Презентація змісту розвивально-виховних завдань з формування навичок самооцінки у дітей передшкільного віку

Зазначимо, що з урахуванням педагогічної концепції Ш. Амонашвілі найбільш підходящим засобом формування навичок самостійності у дітей передшкільного віку можна вважати гру. Тому нами розроблено комплекс ігрових завдань у цьому напрямі (див. Додаток Д).

Протягом вересня 2021 року з дітьми досліджуваної групи періодично проводились ігри, наведені в додатку, а також здійснювались бесіди за результатами ігрової діяльності про їх настрій, самопочуття та інші емоції. Ми дізнавалися, що дітям сподобалося, що б вони ще хотіли повторити, а що, навпаки засмучувало та не вдавалося.

Після проведення вказаної серії ігрових занять з елементами виховання було здійснено повторну перевірку за сформованими нами критеріями самооцінки.

За критерієм «Самоповага» було отримано наступні оновлені результати у порівнянні з попередніми (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Покращення результатів самооцінки старших дошкільників на основі їх уявлень про себе (за методикою «Дембо-Рубінштейн»)

Показники	Види самооцінки		
	Завищена	Адекватна	Низька
До проведення серії занять			
Кількість дітей, осіб	7	5	3
Структура, %	46,7	33,3	20,0
Після проведення серії занять			
Кількість дітей, осіб	5	8	2
Структура, %	33,3	53,3	13,4

За критерієм «Уявлення про власні можливості» покращені результати виявилися наступними (рис. 3.2).

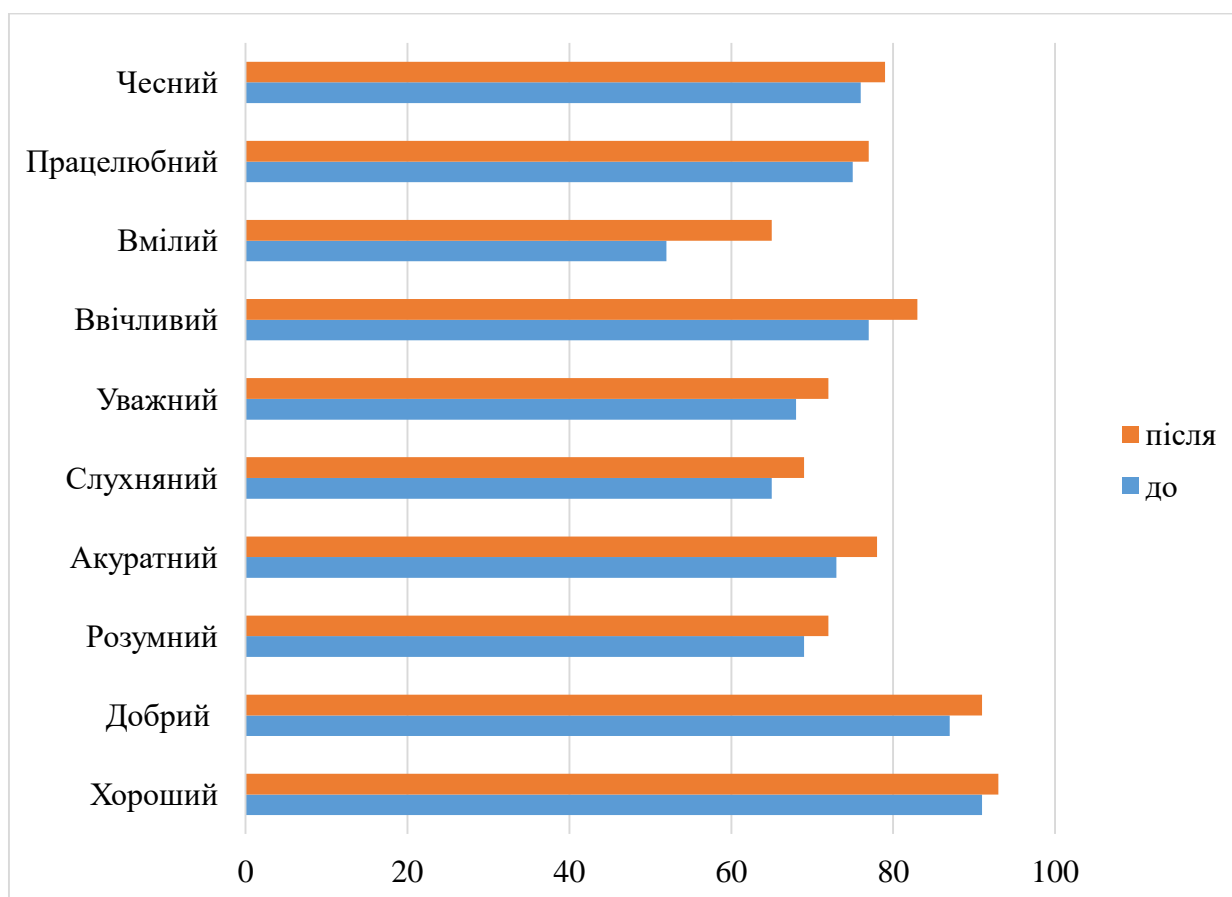

Рис. 3.1. Результати діагностики уявлень про власні можливості після серії занять

За критерієм «Адекватне оцінювання своїх результатів» отримано наступні результати (табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Покращення критерію адекватного оцінювання своїх результатів)

Показники	Рівні адекватної самооцінки результатів		
	Завищений	Задовільний	Низький
До проведення серії занять			
Кількість дітей, осіб	4	9	2
Структура, %	26,7	60,0	13,3
Після проведення серії занять			
Кількість дітей, осіб	2	12	1
Структура, %	13,3	80,0	6,7

Таким чином, за всіма критеріями спостерігаємо покращення результатів самооцінки дітей передшкільного віку у бік збільшення частки дітей з адекватною самооцінкою.

Висновки до розділу 3

Одним з учених, який розробив оригінальну концепцію гуманної педагогіки є Ш. О. Амонашвілі. Його концепція базується на глибокій орієнтації на дитину (її фізіологічні та психічні особливості, потреби, можливості, бажання), що реалізується в організації спільної з учнями діяльності, наданні їм можливості виявити себе та свої задатки, у формуванні позитивної емоційної атмосфери на занятті тощо.

З урахуванням досвіду Ш. Амонашвілі нами розроблено комплекс розвивально-виховних завдань з розвитку самостійності дітей передшкільного віку, зміст яких презентовано у наступному підрозділі даного дослідження.

Зазначимо, що з урахуванням педагогічної концепції Ш. Амонашвілі найбільш підходящим засобом формування навичок самостійності у дітей передшкільного віку можна вважати гру. Тому нами розроблено комплекс ігрових завдань у цьому напрямі.

Протягом вересня 2021 року з дітьми досліджуваної групи періодично проводились ігри, наведені в додатку, а також здійснювались бесіди за результатами ігрової діяльності про їх настрій, самопочуття та інші емоції. Ми

дізнавалися, що дітям сподобалося, що б вони ще хотіли повторити, а що, навпаки засмучувало та не вдавалося.

Після проведення вказаної серії ігрових занять з елементами виховання було здійснено повторну перевірку за сформованими нами критеріями самооцінки.

Таким чином, за всіма критеріями спостерігаємо покращення результатів самооцінки дітей передшкільного віку у бік збільшення частки дітей з адекватною самооцінкою.

ВИСНОВКИ

Узагальнення проведеного дослідження теоретичних засад та практичного досвіду формування навичок самооцінки дітей передшкільного віку дозволило сформулювати наступні висновки.

У першому розділі нами здійснено дослідження теоретичних основ сутності самооцінки як психолого-педагогічної категорії, яке показало, що в найбільш загальному розумінні під самооцінкою розуміють судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком. Іншими словами, самооцінка – це своєрідний прояв оціночного ставлення особистості до себе. Вона виступає результатом розумових операцій над собою та своїми вчинками і наявними можливостями – аналізу порівняння, синтезу.

Дослідники розглядають самооцінку у поєднанні із самоконтролем та самоусвідомленням. Особливо коли мова йде про процес виховання особистості та навчання її чому-небудь, а також у питаннях формування життєвого досвіду.

Як елемент самосвідомості самооцінка представляє собою емоційно насичені оцінки особистістю самої себе як особи, своїх власних здібностей, етичних якостей і вчинків.

Самооцінка особистості формується під впливом як внутрішніх мотивів та усвідомлень, так і зовнішніх впливів з боку оточуючих. При цьому зовніше оточення також формує рівень соціальності особистості, тобто її соціальної активності з урахуванням самооцінки. Саме від самооцінки залежать соціальні та особистісні ролі, зумовлені статусами й ранговими позиціями, рівень мобільності.

Зачне місце у формуванні теорії самооцінки належить гуманістичним концепціям, які беруть витоки із західної психолого-педагогічної науки. Здійснивши критичний аналіз наукових праць щодо гуманістичного підходу до формування самооцінки особистості, можна зробити висновок, що

самооцінка є логічним вирішенням проблеми самоцінності людини по відношенню до існування природного, духовного, соціального.

Таким чином, самооцінка є однією із головних особливостей особистості та одночасно складним особистісним утворенням. У самооцінці знаходить своє відображення все те, що людина дізнається про себе від інших.

Узагальнення підходів і концепцій з питань формування самооцінки дошкільників показало, що дана проблематика дійсно є актуальною на теренах трансформаційного суспільства й модернізації вітчизняного освітнього простору.

Дослідниками наголошується, що формування самооцінки відбувається ще з раннього дитинства. Дошкільний вік є найбільш сприятливим для формування самооцінки дитини із усіх дитячих періодів та виступає важливою передумовою зародження її адекватності.

З урахуванням проведеного теоретичного аналізу нами відмічено єдність у поглядах фахівців на структуру самооцінки, а також на те, що найважливішим досягненням дошкільного віку є відокремлення загальної самооцінки від конкретної.

Формування самооцінки у дітей передшкільного віку забезпечує належний рівень їх соціально-особистісного розвитку. Дошкільник, відповідно до вимог Базового компоненту дошкільної освіти має оволодіти здатністю до самооцінки, довільної регуляції власної поведінки в різних життєвих ситуаціях, позитивного ставлення до власного внутрішнього світу.

На основі проведеного дослідження психологічної літератури нами також відмічено, що формування адекватної самооцінки у дошкільника можливе лише в процесі певної діяльності та під впливом оцінок дорослих. А вже наприкінці передшкільного віку (старший дошкільний вік) на самооцінку дитини починає впливати оцінка не лише дорослого, а й однолітків, а також власні результати діяльності. Це позитивно впливає на утворення правильної диференційованої самооцінки і самокритичності.

Саме дошкільний вік з його новоутвореннями, з характерними

динамічними змінами самосвідомості, є сприятливим для формування самооцінки дитини і виступає важливою передумовою зародження її адекватності.

Про значущість окресленої проблеми зазначено у державних документах («Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст.» [45], Закони України «Про освіту» [46], «Про дошкільну освіту» [43], «Про охорону дитинства» [47]), Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні (редакції 2012 р.) [44], ряді чинних програм дошкільної освіти.

Сучасні комплексні освітні програми («Впевнений старт» [49], «Дитина в дошкільні роки» [32], «Дитина» [37], «Світ дитинства» [12], «Я у світі» [29], «Соняшник» [22], «Українське дошкілля» [11] та ін.) також надають особливого значення розвитку самооцінки дітей передшкільного віку. В основному питання розвитку самооцінки знайшли своє відображення у розділах, присвячених особистісному розвитку та ігровій діяльності дошкільника.

Практичне дослідження особливостей формування навичок самостійності дітей передшкільного віку здійснено нами в умовах КДНЗ №2 (ясла-садок) «Капітошка» відділу освіти і науки Нікопольської міської ради.

Для дослідження взято старшу групу № 10 «Ромашка». Кількість дітей у групі – 15 осіб.

Було сформовано три критерії формування навичок самооцінки: самоповага (самоставлення), уявлення про власні можливості та адекватне оцінювання своїх результатів.

З метою визначення сформованості першого критерію «*Самоповага*» було використано методики «Дембо-Рубінштейна». За результатами діагностики даного критерію було отримано наступні результати: 46,7% дітей мали завищену самооцінку, 33,3% - адекватну та 20% - низьку.

Критерій «*Уявлення про власні можливості*» було оцінено з використанням методики «Який Я?». Результати показали, що найбільш цінними для дітей є уявлення про себе як гарну (хорошу) та добру людину.

Також важливими є ввічливість, працьовитість, чесність, акуратність. До них також можна додати розум і уважність. Більш проблемними для них є слухняність і вмільість (здібності).

Критерій «*Адекватне оцінювання своїх результатів*» оцінювався за допомогою бесіди «Я хороший – Я поганий», а також розповіді «Розкажи про себе». На підставі отриманих даних в ході проведеного дослідження, ми зробили наступний висновок, що у 60 % дітей переважає задовільний рівень сформованості адекватної самооцінки, при цьому спостерігається і низький у 13,3 % досліджуваних та завищений у 26,7%.

Таким чином, за результатами дослідження можна зробити висновок, що у дітей передшкільного віку переважає адекватна самооцінка. При цьому кількість дітей із завищеною самооцінкою переважає над дітьми із заниженою самооцінкою.

Одним з учених, який розробив оригінальну концепцію гуманної педагогіки є Ш. О. Амонашвілі. Його концепція базується на глибокій орієнтації на дитину (її фізіологічні та психічні особливості, потреби, можливості, бажання), що реалізується в організації спільної з учнями діяльності, наданні їм можливості виявити себе та свої задатки, у формуванні позитивної емоційної атмосфери на занятті тощо.

З урахуванням досвіду Ш. Амонашвілі нами розроблено комплекс розвивально-виховних завдань з розвитку самостійності дітей передшкільного віку, зміст яких презентовано у наступному підрозділі даного дослідження.

Зазначимо, що з урахуванням педагогічної концепції Ш. Амонашвілі найбільш підходящим засобом формування навичок самостійності у дітей передшкільного віку можна вважати гру. Тому нами розроблено комплекс ігрових завдань у цьому напрямі.

Протягом вересня 2021 року з дітьми досліджуваної групи періодично проводились ігри, наведені в додатку, а також здійснювались бесіди за результатами ігрової діяльності про їх настрій, самопочуття та інші емоції. Ми дізнавалися, що дітям сподобалося, що б вони ще хотіли повторити, а що,

навпаки засмучувало та не вдавалося.

Після проведення вказаної серії ігрових занять з елементами виховання було здійснено повторну перевірку за сформованими нами критеріями самооцінки.

Отже, за всіма оціночними критеріями формування навичок самостійності спостерігаємо покращення результатів самооцінки дітей передшкільного віку у бік збільшення частки дітей з адекватною самооцінкою. Тому використання педагогічного досвіду Ш. Амонашвілі у вихованні самостійності дітей передшкільного віку є ефективним та дієвим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. В школу – с шести лет / Ш. А. Амонашвили. М. : Педагогика, 1986. 176 с.
2. Амонашвили Ш. А. Здравствуйте, дети! : пособие для учителей / Ш. А. Амонашвили. М. : Просвещение, 1988. 208 с.
3. Амонашвили Ш. А. Как живете, дети? : пособие для учителя / Ш. А. Амонашвили. М. : Просвещение, 1986. 176 с.
4. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш. А. Амонашвили. Минск : «Университетское», 1990. 560 с.
5. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества: Книга для учителя / Ш. А. Амонашвили. К.: «Освита», 1991. 111 с.
6. Амонашвили Ш. А. Радость выбора / Ш. А. Амонашвили // Известия. 1984. 21 марта.
7. Амонашвили Ш. А. Ходил ли ты, учитель, в коротеньких штанишках? / Ш. А. Амонашвили // Учительская газета. 1986. 25 января.
8. Бернс Р. Что такое Я-концепция. Психология самосознания: Хрест. / Ред. Д. Я. Райгородский. Самара: Бахрах-М, 2003. 393 с.
9. Бех И.Д. Нравственность личности: стратегия становления. Ровно: Редакц.-издат. отдел упр. по печати, 1991. 146 с.
10. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
11. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 264 с.
12. Богуш А. М. Комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів «Світ дитинства». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 201 с.
13. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості. Суми: Еллада, 2012. 608 с.

14. Бороздина Л. В. Что такое самооценка? *Психологический журнал*. 1992. Т. 13. № 4. С. 99-101.
15. Ващенко І. М., Буланов О. М., Козерук Ю. В. Визначення і розуміння студентами понять "здоров'я" та "здоровий спосіб життя". *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. Чернігів : ЧНПУ, 2012. Вип. 98. Т. 3. С. 80 -84.
16. Видолоб Н. О. Проблема самооцінки особистості у контексті гуманістичної психології. *Молодий вчений*. 2016. № 9.1(36.1). С. 21-25.
17. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / автори: О. В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. 3-є вид., випр. і допов. К. : Каравела, 2012. 400 с.
18. Годонюк В. С. Обґрунтування програми психолого-педагогічного супроводу формування конструктивного самоствердження у дитини дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2017. № 9(49). С. 94-98.
19. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
20. Дядюкіна Є. В. Самооцінка як міждисциплінарне поняття. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 1. URL : [http://nbuv.gov.ua /UJRN/nvd_2011_1_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_1_21)
21. Захарова А. В. Психология формирования самооценки. Минск, 1993. 100 с.
22. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль: Мандрівець, 2017. 144 с.
23. Карвацька Х. М. Проблема розвитку адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку у психолого-педагогічних дослідженнях. *Молодь і ринок*. 2018. № 10. С. 152-155.
24. Коваленко В. О., Штифурак В. Є. Вплив самооцінки в підлітковому віці на подальші життєві перспективи. *Науково-практична*

конференція. Львів. 26-27 лютого 2021 р. С. 48-51.

25. Козерук Ю. В., Євсейчик Я. О. Самооцінка як фактор становлення особистості студента. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2015. Вип. 124. С. 163-165.

26. Коляденко С. Самооцінка як фактор становлення особистості. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2021. Вип. 70. С. 199-201.

27. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук. метод. посібник / наук. ред. О. Кононко. К.: Ред. журн. "Дошкільне виховання", 2003. 243 с.

28. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самосознание. Москва: Политиздат, 1984. 335 с.

29. Кононко О. Л. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2-х ч. Ч.ІІ. Від трьох до шести (семи) років. Київ: ТОВ МЦФЕР-Україна, 2019. 452 с.

30. Кононко О.Л. Ціннісне ставлення до себе. Мистецтво життєтворчості особистості. Київ: ІЗМН, 1997. С. 96-126.

31. Костюк Г.С. Загальна характеристика онтогенезу людської психіки. *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості*. Київ: Радянська школа, 1989. С. 70-98.

32. Крутій К. Л. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2016. 160 с.

33. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1975. 368 с.

34. Маслоу А. Мотивация и личность. Перевод А. М. Татлыбаевой. 1970; спб.: Евразия / 1999. Терминологическая правка В. Данченко. К.: PSYLIB, 2004. URL: <http://psylib.org.ua/books/masla01/index.htm>

35. Найда Р. Г. Педагогічне проектування становлення самооцінки дошкільника в умовах освітнього середовища дошкільного закладу. *Наукові*

записки РДГУ. 2017. Вип. 17(60). С. 129-132.

36. Непомнящая Н. И. Становление личности ребенка 6-7 лет. Ленинград: Педагогика, 1992. 160 с.

37. Огнев'юк В. О. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина». Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка. 2020. 304 с.

38. Олійник О. О. Особливості психокорекційної роботи у формуванні самооцінки старших дошкільників. *Проблеми емпіричних досліджень у психології*. 2008. Вип. 1. С. 347-352.

39. Пастухова М. В. Теоретические аспекты психологического изучения самооценки личности. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 2010. № 5. Т. 12. С. 460-462.

40. Піроженко Т. О. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». / Н. В. Гавриш, Т. О. Піроженко, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук, О. С. Рогозянський. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 104 с.

41. Подоляка Н.С., Коломоець Т. Г. Самооцінка дітей передшкільного віку як психолого-педагогічний феномен. THEORY, PRACTICE AND SCIENCE: матеріали міжн. науко-практ. конф. (м. Токіо, Японія, 27-30 квітня 2021 р.). Токіо, 2021. С. 298-302.

42. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-є вид., випр. К.: "Академвидав", 2015. 448 с.

43. Про дошкільну освіту. Закон України № 2628-III від 11.07.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>.

44. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти). Наказ МОН України № 33 від 12.01.2021 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.

45. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Указ Президента України № 344/2013 від 25.06.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>

46. Про освіту. Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
47. Про охорону дитинства. Закон України № 2402-III від 26.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
48. Роджерс Карл. О становлении личностью. Психотерапия глазами психотерапевта. Перевод М. М. Исениной. М.: «Прогресс», 1994. URL: <http://psylib.org.ua/books/roger01/index.htm>
49. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2002. 720 с.
50. Сарапулова Є.Г. Формування оптимальної самооцінки як передумова становлення активної життєвої позиції особистості. *Інноваційна система виховної роботи на основі продукування соціального розвитку особистості*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 1-2 берез. 2001 р. Луцьк, 2001. С. 116-122.
51. Силвестру А. И. К вопросу о развитии самооценки в дошкольном возрасте. *Новые исследования в психологии*. М.: Гроно, 2008. № 2 (19). С. 80–85.
52. Сіренко А. Є. Формуємо впевнену особистість дошкільника. Програма для дітей старшого дошкільного віку щодо формування впевненості у собі. Черкаси. 2014. 48 с.
53. Слободянюк А., Гречановська О. Самооцінка та її вплив на професійне майбутнє випускників ВНЗ. Матеріали XLVII Науково-технічної конференції Інституту соціально-гуманітарних наук. 2018. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/20168>
54. Стадник Г. О. Вивчення пізнавальної активності дітей. *Дошкільне виховання*. 1992. № 9. С. 6-8.
55. Стеркина Р. Б. Роль деятельности в формировании самооценки детей дошкольного возраста: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Р. Б. Стеркина. М., 1977. 24 с.
56. Уманец Л. И. Формирование самооценки старших дошкольников

в игровой деятельности: Дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Л. И. Уманец. К., 1984. 145 с.

57. Уманец Л. І. Від самооцінки в грі – до пізнання себе. *Дошкільне виховання*. 1983. № 4. С. 20-21.

58. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2006. 559 с.

59. Фромм Эрих. Человек для себя. Исследование психологических проблем этики. Перевод с английского. Л. А. Чернышевой. Минск: «Коллегиум» 1992. 253 с.

60. Чамата П. Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей. Київ: Знання, 1995. 48 с.

61. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии. Москва : Наука, 1977. 144 с.

62. Эллис А. Гуманистическая психотерапия: Рационально-эмоциональный поход. СПб.: Изд-во Сова; М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. 272 с.

63. Якобсон С. Г., Почервина Л. П. Роль субъективного отношения к этическим эталонам в регуляции морального поведения дошкольников. *Вопросы психологии*. 1991. №3. С.41-49.

64. James W. Psychology: Briefer Course. N.Y.: H.Holt&Co, 1893.

Додаток А

Список дітей

**КДНЗ №2 (ясла-садок) «Капітошка» відділу освіти і науки
Нікопольської міської ради**

Старша група №10 «Ромашка»

1. Артем
2. Артем
3. Денис
4. Михайло
5. Лера
6. Денис
7. Кіра
8. Міра
9. Артем
10. Ліза
11. Гліб
12. Артем
13. Аліна
14. Ростислав
15. Артем

Додаток Б

Інструкція з методики «Дембо-Рубінштейна» у модифікації П. Яньшина та «Який я?» Н. Прокіної.

(Джерело: <https://vseosvita.ua/library/metodika-dembo-rubinstejna-blank-ta-instrukcia-437622.html>)

«Діти із твоєї групи розмістилися у цих колах.

Так, перше коло – це діти зі схвалюваною дорослими поведінкою, які майже ніколи не помиляються, мають заздалегідь правильні відповіді на необхідні запитання.

У другому колі знаходяться діти, які інколи можуть помилятися під час своїх відповідей, вони не все знають, не завжди адекватно себе поводять, а тому інколи отримують зауваження щодо поведінки від вихователів.

У третьому колі розміщуються діти, які вдало відповідають лише на найпростіші запитання дорослих, нерідко отримують зауваження щодо поведінки, буває таке, що відмовляються виконувати поставлені перед ними завдання.

Четверте коло властиве дітям, які багато в чому помиляються, вони дуже мало відповідають на поставлені запитання, характеризуються поганою поведінкою, у свою адресу часто вислуховують зауваження.

Яке із цих кол ти б хотів (-ла) зайняти. Чому?»

Якщо дитина обирає: а) кола №№ 1 та 2, то вона має завищену самооцінку; коло № 3 – їй властива адекватна самооцінка; коло № 4 – вона характеризується низькою самооцінкою.

Додаток В

Інструкція до використання методики «Який Я»

(Джерело: <https://vseosvita.ua/library/diagnostika-psihičnogo-rozvitku-ditej-doskilnogo-viku-metodicnij-posibnik-190372.html>)

В методиці «Який Я» дошкільнику потрібно оцінити власні якості, де дорослий називає риси особистості та варіанти відповідей за якими потім здійснюють обрахунок самооцінки: відповіді «Так» оцінюються в 1 бал, «Ні» - 0 балів, «Інколи», «Не знаю» - 0,5 балів. Самооцінка дитини визначається за сумою балів всіх рис особистості: 10 балів – дуже високий; 8 – 9 балів – високий; 4 – 7 балів – середній; 2 – 3 бали – низький.

Риси особистості	Варіанти відповідей дитини			
	Так (1б)	Ні (0б)	Інколи (0,5б)	Не знаю (0,5б)
Хороший				
Добрий				
Розумний				
Акуратний				
Слухняний				
Уважний				
Ввічливий				
Вмілий (здібний)				
Працелюбний				
Чесний				

Додаток Д

Комплекс ігрових завдань з розвитку самостійності дітей передшкільного віку за технологією Ш. Амонашвілі

(Джерело: <https://vseosvita.ua/library/metodika-dembo-rubinstejna-blank-ta-instrukcia-437622.html>)

Гра «Зайчики і слоники»

Мета: дати можливість дітям відчувати себе сильними і сміливими, сприяти підвищенню самооцінки.

Вихователь. «Діти, я хочу вам запропонувати гру, яка називається «Зайчики і слоники». Спочатку ми з вами будемо зайчиками-боягузами. Скажіть, коли заєць відчуває небезпеку, що він робить? Правильно, тремтить. Покажіть, як він тремтить. Притискає вуха, весь стискається, намагається стати маленьким і непомітним, хвостик і лапки його трясуться» і т.д. Діти показують. «Покажіть, що роблять зайчики, якщо чують кроки людини?» діти розбігаються по групі, ховаються і т.д. «А що роблять зайчики, якщо бачать вовка?» Педагог грає з дітьми протягом декількох хвилин. «А тепер ми з вами будемо слонами, великими, сильними, сміливими. Покажіть, як спокійно, зважливо, велично і безстрашно ходять слони. А що роблять слони, коли бачать людину? Вони бояться її? Ні. Вони дружать з нею і, коли її бачать, спокійно продовжують свій шлях. Покажіть, як. Покажіть, що роблять слони, коли бачать тигра. Діти протягом декількох хвилин зображують безстрашного слона. Після проведення вправи діти сідають в коло і оговорюють, ким їм більше сподобалося бути і чому.

Кооперативно-групова навчальна діяльність.

Варто застосовувати на заняттях з ліплення, творчої праці, аплікації, конструювання, дитини в навколишньому світі, де передбачається виконання спільних завдань. При цьому слід мудро організувати дитячу діяльність,

щоб кожна дитина змогла проявити свою індивідуальність та відчутти власний потенціал, щоб за певних умов проявились лідерські риси.

Під час кооперативно-групової діяльності діти перебувають в мікрогрупі, де кожен має право на власну думку та її висловлення; всі працюють над спільним завданням, тож пошук рішення відбувається колективно; кожна дитина вносить якусь частинку праці в загальний результат, тож виникає почуття значимості, відповідно, впевненості у собі; відбувається розподіл ролей: дитина вибирає ту роль, в якій їй буде комфортно і вона відчуватиме себе впевнено у грі; колективна гра чудово розкриває можливості дитини поділитись своїми знаннями, що надає додаткового стимулу для подальшої навчальної діяльності.

Театралізована гра «Інопланетяни»

У грі бере участь не менше 7 дітей. Дорослий розповідає казкову історію: «До нас прилетіли інопланетяни. Вони хочуть забрати нас на свою планету. У інопланетян є величезний магніт, який притягує до себе дітей. Щоб врятуватися, нам необхідно вибрати групу рятувальників – 2 або 3 людини. Тепер уявіть собі, що ця стіна – величезний магніт інопланетян. Магнітом вас притягує до стіни. Тільки рятувальник залишилися на волі.

Всі діти шикуються біля однієї стіни. Рятувальники стають навпроти них. Рятувальники за умовою гри не можуть рушити з місця і не можуть говорити, але володіють фантастичною силою і можуть «силою думки» звільнити своїх друзів від дії магніту. Діти з усіх сил стараються, щоб врятувати своїх товаришів, зображуючи це мімікою і жестами. Інші діти, як тільки відчують, що їх «відривають» від стіни-магніта, приєднуються до свого рятувальника і допомагають йому рятувати інших дітей.

Будь-яка роль у цій грі «працює» на формування впевненості у собі. Однак, необхідно, щоб сором'язливі діти обов'язково могли грати і роль рятувальника. Практична порада: намагайтеся не допускати, щоб в ролі рятувальника одночасно виступали впевнена і невпевнена дитина. У цьому

випадку більшість врятованих дітей може виявитися у «впевненого» рятувальника, що засмутить «невпевненого».

«Чарівний стілець»

Мета: сприяти підвищенню самооцінки дитини, поліпшенню взаємин між дітьми.

У цю гру можна грати з групою дітей протягом тривалого часу. Попередньо дорослий повинен дізнатися «історію» імені кожної дитини – його походження, що воно означає. Крім цього треба виготовити корону і «Чарівний стілець». Він повинен бути обов'язково високим.

Дорослий проводить невелику вступну бесіду про походження імен, а потім каже, що буде розповідати про імена всіх дітей групи (група не повинна бути більше 5-6 осіб), причому імена тривожних дітей краще називати в середині гри. Той, про чие ім'я розповідають, стає королем. Протягом усього оповідання про його ім'я він сидить на троні в короні.

Наприкінці гри можна запропонувати дітям придумати різні варіанти його імені (ніжні, пестливі). Можна також по черзі розповідати щось хороше про короля.

Ланкова форма.

Вибір дитини в якості лідера є потужним стимулом для розвитку почуття впевненості у собі. Лідером повинен побувати кожен дошкільник. Так і вихователь, і малюк розуміють, що ще потрібно вивчити і чому навчитись.

Діти в такій діяльності можуть співвідносити і порівнювати кінцеві результати власної праці. В ситуації успіху дитина відчуває, що з неї вийшов хороший лідер, а отже почуття впевненості має місце.

Дану форму роботи можна застосовувати під час занять з творчої праці, конструювання, художньої літератури, ОБЖД тощо. Пропонуємо такі ігри та завдання для даної форми роботи.

Гра «Чарівна паличка»

Ця гра може носити як пізнавальний зміст, так і особливу емоційну спрямованість. Дитина бере в руки «чарівну паличку» і перетворює все, з чим і ким грає (дорослого або інших дітей) у ті чи інші «образи». Потім партнер по грі «перетворює» саму дитину. «Перетворення» можуть бути різні (їх підказує дорослий) – у квіти, літери, тварини, птахів, спортсменів, улюблених героїв казок і т.д.

Звичайно, необхідно стежити, щоб діти використовували позитивні образи. Якщо дитина незадоволена тим, в кого її перетворили, то скасуйте перетворення за допомогою «чарівної палички».

Іноді діти самі просять, щоб їх перетворили то в одного героя, то в іншого. Можливо, це спірно, але, навіть, якщо дорослому здається, що обраний герой не дуже позитивний (наприклад, Вовк), все одно ідіть дитині назустріч. Оскільки можливості морального аналізу дітей можуть бути обмежені, то дитина обирає героя, який здається їй, що він «сильний», «може постояти за себе» і т.д., бажає саме ці якості для себе, а інших просто не помічає.

Вправа «Моє ім'я»

Часто буває так, що маленькій дитині не подобається ім'я, яким її називають. Але це швидко минає. Хоча бувають випадки наполегливого невдоволення, що потребують спеціальної консультації психолога. Вправа «Моє ім'я» допомагає дитині встановити з дитиною конструктивний діалог на цю тему.

Дорослий докладно розповідає про значення власних назв. Спеціально підготуйтеся і дізнайтеся, яке значення мають імена родичів дитини, її друзів, вихователів і т.д. Потім запропонуйте дитині намалювати (або намалюйте разом з нею) малюнок з теми: «Про що говорить має ім'я». Намагайтеся зробити його яскравим і барвистим, в образній формі підкресливши особливі властивості, що носить ім'я дитини.

Якщо вас відвідає натхнення, спробуйте придумати для дитини історію про героя, який носить таке ж ім'я, викликаючи у малюка почуття гордості за своє ім'я.

Пастушок

Гра проводиться на вулиці або в просторому приміщенні. Ведучий бере на себе роль пастуха, до рук бере музичний інструмент (сопілку, барабан, бубон). Всі учасники – «вівці» - ходять по колу з зав'язаними очима. Музикант, граючи, повільно переміщується по кімнаті і чекає, коли всі його «вівці» зберуться разом. Якщо хтось заблукав, пастух починає грати голосніше. Коли вся «отара» збереться, можна вибрати нового пастуха. Обов'язкова умова – вихователь повинен призначити ведучим дитину, невпевнену у собі, тому що мета цієї гри – дати малюкові можливість «покерувати» іншими дітьми й тим самим підвищити самооцінку.

Миша і мишоловка

Мета: навчити дитину долати різні перешкоди, підвищити рівень впевненості у собі, розвинути уяву (знайти спосіб, як вибратися з кола).

Необхідна кількість гравців – 5-6 осіб. Всі встають у коло і щільно туляться один до одного – це «мишоловка». Ведучий, якого обрав вихователь, у колі. Його завдання – усіма можливими способами вибратися з «мишоловки»: відшукати лазівку, вмовити кого-небудь випустити його і т.п.

Дружба

Діти сідають в коло і беруться за руки. Вихователь просить, щоб кожен з них подивився сусідові в очі й подарував йому найкращу і гарну посмішку. Гра знімає напругу, вчить не боятися і довіряти один одному.

Горобці і сорока

На лавці тісно сидять «горобці». «Сорока» гордо ходить навколо лавки, заклавши руки за спину. Раптом вона несподівано лякає або злегка штовхає одного з «горобців». «Горобець» повинен втриматися на місці і постаратися

не зіштовхнути при цьому сусідів. Той, з чиєї вини «горобці» впали, стає ведучим.

Гра формує впертість і витримку у «горобців» і в той же час сприяє підвищенню самооцінки в ведучого.

Мій безмовний товариш

Діти приносять з дому улюблені іграшки, сідають півколом, тримаючи іграшку в руках. По черзі виходять на середину й описують свою іграшку (м'яка, тверда, в які ігри з нею грають, чим вона відрізняється від інших). Потім розповідають про себе від імені своєї іграшки (чи хороший господар, охайний, слухняний, турботливий, за що його любить).

Дорослий уважно слухає і спрямовує емоційний настрій, самооцінку малят в позитивне русло.

Шукаємо скарб

Дорослий готує дві широкі ємкості: одну наповнює піском наполовину, в іншій – засипає лише дно. У першу ємкість ховає різноманітні малі предмети за кількістю дітей. Пропонує малятам опустити руки в пісок, знайти предмет, описати його (твердий, м'який, гострий...), не витягуючи руки з піску. Інші діти мають відгадати предмет за описом. Після цього дитина дістає знахідку, показує її всім і кладе в другу ємкість. Із цих предметів малята викладають колективну композицію.

Подарунок

Ведучий пропонує зробити подарунок товаришу і роздає всім малятам по конверту. Кожен учасник підходить до столу, на якому розкладені різні картинки, вибирає будь-яку з них, кладе в конверт, заклеює його та ларує товаришеві зі щирими словами привітання. Коли всі конверти потрапили до своїх адресатів, діти дістають подарунки, розглядають їх, діляться своїми враженнями.

Знайди собі друга

Дорослий прикріплює до стільчиків повітряні кульки різних кольорів, пропонує дітям обрати з них собі друга. Пояснює, що для того, щоб кулька

була добрим другом, вона має добре вас відчувати, тому важливо вибрати ту, яка найбільше подобається, підійти до неї, доторкнутися, сісти на стільчик і тихесенько розповісти їй щось про свій настрій, бажання, страхи, невдоволення, тривоги.

Після цього фломастером намалювати їй обличчя з відповідним настроєм.

Склади оповідання

Дітям пропонується скласти невеличкі оповідання на пропоновані теми: «Я люблю, коли...», «Я вмію гарно малювати ...», «Я люблю допомагати мамі...». Разом з дітьми можна придумати шляхи виходу з цих ситуацій і також програти їх.

Мої сильні сторони

Діти сідають у коло. Кожна дитина повинна розповісти про свої сильні сторони, про те, що вона любить, цінує, що вона вміє. Важливо, щоб діти не применшували своїх переваг, не критикували себе, не говорили про свої помилки, невдачі.

Малюємо себе

Дитині пропонується намалювати себе в минулому і зараз. Обговоріть із нею деталі малюнка, в чому вони відмінні між собою. Запитайте її, що їй подобається і не подобається в собі.